

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет соціології і права
Кафедра теорії та практики управління**

«На правах рукопису»
УДК 351.777:502.131.1

До захисту допущено:
В. о. завідувача кафедри
_____ Ростислав ПАШОВ
«__» _____ 20__ р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Публічне адміністрування та
електронне урядування»
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
на тему: «Державне управління у сфері екологічної безпеки на засадах
концепції сталого розвитку»**

Виконала:

студентка VI курсу, групи ПУ-з22мп
Лахманюк Альона Вікторівна _____

Науковий керівник:

старший викладач кафедри теорії та практики управління,
Іщенко Анна Миколаївна _____

Рецензент:

доцент кафедри філософії, к. філос. н., доцент,
Коваль Олена Аркадіївна _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.
Студентка _____

Київ – 2024 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права

Кафедра теорії та практики управління

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Спеціальність – 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма «Публічне адміністрування та електронне урядування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувача кафедри

_____ Ростислав ПАШОВ

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студенту

Лахманюк Альоні Вікторівні

1. Тема дисертації «Державне управління у сфері екологічної безпеки на засадах концепції сталого розвитку», науковий керівник дисертації Іщенко Анна Миколаївна, старший викладач, затверджені наказом по університету від 24. 11. 2023р. № 5368-с.
2. Термін подання студентом дисертації: 08.01.2024.
3. Об'єкт дослідження – діяльність органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки України в умовах наближення до сталого розвитку.
4. Предмет дослідження (вихідні дані) – вдосконалення функцій діяльності органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки на основі концепції сталого розвитку.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - визначити поняття та сутність поняття «екологічна безпека» у наукових підходах;
 - розкрити нормативно-правове регулювання екологічної безпеки України;
 - дослідити функції державного управління у сфері екологічної безпеки;
 - проаналізувати взаємозв'язок екологічної безпеки та сталого розвитку;

- проаналізувати специфіку реалізації державного управління у сфері екологічної безпеки в контексті концепції сталого розвитку;
- проаналізувати зарубіжний досвід державного управління у сфері екологічної безпеки;
- розглянути існуючі засади удосконалення екологічного законодавства відповідно до потреб сталого еколого-політичного розвитку держави;
- визначити перспективи зміцнення екологічної безпеки України в контексті стимулювання соціально-економічного розвитку держави;
- ідентифікувати шляхи впровадження зарубіжного досвіду публічного управління екологічною безпекою в умовах зростаючих зовнішніх загроз.

6. Дата видачі завдання: 09.10.2023.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Термін виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1	Визначення напрямку наукового дослідження	03.10.22 – 30.11.22	
2	Вивчення літературних джерел з предмету дослідження	10.10.22 – 31.12.22	
3	Складання розгорнутого плану магістерської дисертації та обговорення його з науковим керівником	01.12.22 – 31.12.22	
4	Підготовка розділу 1 «Теоретико-методологічні засади державного управління у сфері екологічної безпеки»	01.01.23 – 31.04.23	
5	Підготовка розділу 2 «Міжнародний та національний досвід державного управління у сфері екологічної безпеки на засадах концепції сталого розвитку»	01.05.23 – 30.06.23	
6	Участь в науково-практичних конференціях з підготовкою до публікації тез доповідей	протягом навчання в магістратурі	
7	Розробка пропозицій і рекомендацій для написання третього розділу магістерської дисертації	02.10.23 – 22.10.23	
8	Підготовка розділу 3 «Шляхи вдосконалення державного управління у сфері екологічної безпеки в умовах наближення до сталого розвитку»	23.10.23 – 18.12.23	
9	Оформлення магістерської дисертації	19.12.23 – 26.12.23	

10	Подання магістерської дисертації науковому керівникові для написання відгуку	27.12.23 – 31.12.23	
11	Попередній захист магістерської дисертації	01.01.24 – 07.01.24	
12	Передача магістерської дисертації рецензенту для рецензування і написання рецензії	08.01.24 – 14.01.24	

Студент

Альона ЛАХМАНЮК

Науковий керівник

Анна ІЩЕНКО

АНОТАЦІЯ

Лахманюк А.В. Державне управління у сфері екологічної безпеки на засадах концепції сталого розвитку – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Магістерська дисертація на здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною програмою “Публічне адміністрування та електронне урядування” зі спеціальності 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, Кафедра теорії та практики управління, Київ, 2024.

Магістерська дисертація присвячена дослідженню державного управління у сфері екологічної безпеки на засадах концепції сталого розвитку. У роботі визначено сутність поняття «екологічна безпека» у різних наукових підходах, розкрито регулювання екологічної безпеки на законодавчому рівні в Україні, досліджено основні функції державного управління у сфері екологічної безпеки. Проаналізовано специфіку реалізації державної політики в умовах наближення до сталого розвитку, їх зв'язок на національному та міжнародному рівні. Внаслідок аналізу існуючих механізмів регулювання державного управління у сфері екологічної безпеки в Україні, визначено можливі шляхи впровадження зарубіжного досвіду публічного управління екологічною безпекою в умовах зростаючих зовнішніх загроз.

Ключові слова: екологічна безпека, публічне управління, національна безпека, концепція сталого розвитку, природні ресурси, зовнішні загрози, природне середовище, довкілля, охорона навколишнього середовища, екосистема.

SUMMARY

Lakhmanyuk A.V. State management in the field of environmental security based on the concept of sustainable development - Qualification work on manuscript rights.

Master's thesis for obtaining a master's degree under the educational and professional program "Public administration and e-government" in the specialty 281 "Public administration and administration". - National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Department of Management Theory and Practice, Kyiv, 2024.

The master's thesis explores state governance in the field of environmental security based on the principles of sustainable development. The essence of the concept of "environmental security" is defined in various scientific approaches, legislative regulation of environmental security in Ukraine is revealed, and the main functions of state governance in the field of environmental security are investigated. The specificity of implementing state policies in the context of approaching sustainable development and their connection at the national and international levels is analyzed. Through the examination of existing regulatory mechanisms in Ukraine for state governance in the environmental sphere, possible ways of implementing foreign experience in public management of environmental security amid growing external threats are identified.

Key words: ecological security, public governance, national security, concept of sustainable development, natural resources, external threats, natural environment, environment, environmental protection, ecosystem.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	9
1.1. Сутність поняття «екологічна безпека» у наукових підходах.....	9
1.2. Нормативно-правове регулювання екологічної безпеки України.....	16
1.3. Функції державного управління у сфері екологічної безпеки.....	23
Висновки до Розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	30
2.1. Взаємозв'язок екологічної безпеки та сталого розвитку.....	30
2.2. Специфіка реалізації державного управління у сфері екологічної безпеки в контексті концепції сталого розвитку.....	34
2.3. Зарубіжний досвід державного управління у сфері екологічної безпеки.....	42
Висновки до Розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	51
3.1. Концептуальні засади удосконалення екологічного законодавства відповідно до потреб сталого екологічного розвитку держави.....	51
3.2. Перспективи зміцнення екологічної безпеки України в контексті стимулювання соціально-економічного розвитку держави.....	63

3.3. Шляхи впровадження зарубіжного досвіду публічного управління екологічною безпекою в умовах зростаючих зовнішніх загроз.....	71
Висновки до Розділу 3.....	80
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важко переоцінити значення природного середовища, оскільки воно є основою для існування людей, тварин та рослин. Його чистота та безпечність є ключовим фактором гарантування права на життя. Незважаючи на широкі заклики до створення безпечнішого навколишнього середовища, підкріплені різними глобальними конвенціями і угодами, реалізація таких заходів залишається менш ефективною і недостатньою для задоволення потреб людей. Недостатніми залишаються зусилля держав у впровадженні узгоджених принципів і механізмів для забезпечення екологічної безпеки.

Згідно із статистикою від міжнародних організацій у галузі природоохорони, погіршення природного середовища підвищує ймовірність виникнення стихійних лих, що зафіксовано різким зростанням катастроф протягом останніх півстоліття. Понад два мільярди осіб стали жертвами екологічних катастроф лише за останнє десятиліття, перетворюючись на екологічних біженців, а завдані економічні збитки перевищили величезні втрати за попередні чотири десятиліття. Надто, зміна клімату може додатково прискорити цей процес, породжуючи нові форми катастроф, такі як повені, спекотні періоди, посухи, шторми та бурі.

Незважаючи на сучасну ідеологію, яка визнає загрозливий вплив зміни клімату на безпеку, та актуальні розмови про екологічні проблеми у контексті нового тлумачення "безпеки", слід відмітити, що ці аспекти недостатньо враховуються у національній правовій політиці, стратегіях безпеки, розвитку та гуманітарній діяльності. Зазначимо відсутність ефективних структур міжнародного управління для вирішення проблеми зміни клімату, вирубки лісів і опустелювання, а також низький рівень виконання державних, регіональних і глобальних угод.

Щодо України, останні десятиліття свідчать про високий рівень забруднення природи, її виснаження та руйнування через стрімкий розвиток

виробництва, розширення міських агломерацій і зростання обсягів відходів від господарської та іншої діяльності. Це загострює екологічну безпеку, а найбільш ефективним засобом мінімізації цього впливу є гарантування реалізації права на сприятливе природне середовище та екологічну безпеку. Це включає заходи, спрямовані на охорону середовища проживання, відпочинку, життя та праці, відповідно до встановлених екологічних, санітарних, епідеміологічних та гігієнічних стандартів, забезпечення доступу до чистої води, якісного харчування та безпечного повітря.

Воєнний стан, обумовлений російською агресією, в Україні підвищив рівень загроз національній безпеці, складовою якої є і екологічна безпека. Він робить актуальним питання реформування системи державного управління екологічною безпекою та розробки державної політики в цьому напрямку. Війна катастрофічно впливає на навколишнє середовище країни і здоров'я народу, через постійні бомбардування відбувається викид токсичних речовин, що підвищує рівень забруднення води, ґрунту та повітря. Так кількість викидів від зруйнованої російської техніки становить 56 тисяч тонн, втрати сільського господарства внаслідок війни перевищують 8,7 мільярдів доларів, досліджено, що 30 років буде потрібно для повного розмінування, 30 % території країни заміновано, 49 шахт на Донбасі більше не зможуть працювати [86]. Через обстріли лісів змінилося біорізноманіття регіонів, рослини знищуються, а тварини змушені мігрувати, що завдає значної шкоди екосистемі. Зусилля країни сьогодні переключилися в першу чергу на вирішення воєнного конфлікту, а екологічні проблеми відійшли на інший план. Ресурси для захисту довкілля спрямовуються на інші потреби, а доступ екологічних організацій ускладнився через відсутність безпеки в окремих регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і наукових публікацій свідчить про активний інтерес до питань охорони навколишнього середовища в Україні та розробки стратегій ефективного управління природоохоронною діяльністю для підтримки сталого розвитку. Широкий спектр вчених, таких як І. Варламова, Є. Хлобістов, Л. Жарова та інші,

фокусується на дослідженні ідей і стратегій екологічної безпеки в Україні, підкреслюючи їхню важливість як для національного, так і для регіонального рівня.

Наприклад, М. Андрієнко та В. Шако провели аналіз досвіду європейських країн у впровадженні національної екологічної політики, враховуючи регіональний розвиток. Вони розглянули основні принципи та інструменти природоохоронного законодавства ЄС, адаптуючи їх до вітчизняних умов. Інші вчені зосередилися на аспектах впровадження екологічної політики на рівні регіону в різних країнах світу, це такі автори як Ю. Хвестик, Є. Хлобистов, П. Фесянов, В. Мартиненко та інші.

Адміністративно-правова характеристика діяльності органів влади у цій області та пошук оптимальних механізмів для забезпечення екологічної безпеки взяла свій початок в працях таких вчених, як І. Андрощук, Г. Балюк, О. Бондар, І. Хоренжая, А. Хоренжая, Т. Галушкіна, І. Дмитренко, М. Дедю, В. Загорський, О. Заржицький, І. Радик, Л. Садовникова, Ю. Туниця, та ін.

Ігор Личенко ретельно розглянув труднощі реалізації природоохоронної політики в ускладнених умовах, докладно аналізуючи організаційно-правові аспекти вирішення проблем екологічної безпеки на тимчасово окупованих територіях. Він визначив ключові аспекти комплексної програми подолання наслідків бойових дій, зосереджуючись на соціально-економічному стимулюванні розвитку цих територій для досягнення визначених цілей.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в аналізі та розробці шляхів удосконалення діяльності органів державного управління в сфері екологічної безпеки в умовах наближення до сталого розвитку. Робота включає в себе аналіз міжнародного та національного досвіду державного управління у сфері екологічної безпеки, чинного законодавства з охорони навколишнього середовища, розроблення механізмів оптимального адміністративно-правового управління у сфері охорони природи та екологічної безпеки, пошук можливостей імплементації зарубіжного досвіду в цій сфері.

Основні завдання для досягнення мети:

- охарактеризувати наукові підходи та нормативно-правове регулювання екологічної безпеки ;
- дослідити основні функції державного управління у сфері екології;
- представити аналіз зарубіжного та національного досвіду державного управління екологічною безпекою на засадах сталого розвитку;
- знайти шляхи вдосконалення екологічного законодавства в Україні;
- проаналізувати способи вдосконалення державного управління у сфері екологічної безпеки в умовах сталого розвитку;
- здійснити пошук актуальних для України шляхів впровадження зарубіжного досвіду публічного управління екологічною безпекою в умовах зростаючих зовнішніх загроз.

Об'єктом дослідження є діяльність органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки держави в умовах наближення до сталого розвитку.

Предметом дослідження є вдосконалення адміністративних та правових функцій діяльності органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки на основі концепції сталого розвитку.

Методи дослідження. Інструменти аналізу об'єкта дослідження дали дослідити природу сутності, що лежить в основі детермінації екологічної безпеки, її міжнародних та вітчизняних, геополітичних та глобальних проявах. Методологія: аналіз та синтез – використаний при формуванні теоретико-методологічної бази дослідження державного управління в сфері екологічної безпеки; категоріальний і етимологічний аналіз – при уточненні основних понять, таких як «екологічна безпека», «національна безпека», «екологічне право», «сталий розвиток», «навколишнє середовище» та інші; порівняльний аналіз – для дослідження кращих практик державного управління у сфері екологічної безпеки національного та зарубіжного рівня; метод узагальнення – для розробки рекомендацій щодо покращення роботи механізму державного управління в Україні.

Для наукового розуміння історичних етапів розвитку впровадження екологічної безпеки було використано наступні методи: історико-правовий спеціальнонауковий; загальнотеоретичний – для аналізу динаміки розвитку екологічного законодавства; формально-логічний допоміг охарактеризувати адміністративно-правовий механізм регулювання діяльності органів державного управління щодо забезпечення екологічної безпеки.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна визначається тим, що дане дослідження спрямоване на пояснення актуального стану, змісту та сутності забезпечення екологічної безпеки в умовах наближення до сталого розвитку; у роботі дістала подальшого розвитку систематизація вивчення та порівняння досвіду органів влади України та провідних країн світу у створенні правових засад та реформуванні державного управління у сфері екологічної безпеки.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати можуть бути використані для подальшого розвитку діяльності органів державного управління у сфері забезпечення екологічної безпеки, враховуючи наближення до концепції сталого розвитку. Це сприятиме підвищенню ефективності роботи державних та місцевих органів, а також громадських організацій, які гарантують реалізацію прав людини на безпечне довкілля.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до кожного розділу, узагальнених висновків та переліку використаних джерел. Загальний обсяг друкованого тексту становить 105 сторінок, при цьому основний текст розгорнутий на 97 сторінках. У списку використаної літератури зазначено 124 джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність поняття «екологічна безпека» у різноманітних наукових підходах

Думки з питань екологічної та економічної безпеки розділяються, і вчені, такі як С. Белов, А. Качинський А. Биков, В. Вернадський та інші, які досліджували теоретичні підходи до визначення екологічної безпеки.

Ряд науковців пропонує об'єднати ці поняття в одну систему – еколого-економічна безпека, розглядаючи це поняття як стан системи, що визначається балансом між цілями розвитку соціально-економічної системи та її негативними наслідками.

Процес глобалізації економіки ставить за вимогу розглядати питання економічного розвитку тільки у поєднанні з екологічними проблемами. Для України слідування такому напрямку є особливо важливим через наявність багатьох акторів, серед яких: забруднення природи внаслідок викидів у повітря та скидів у водні об'єкти від промислових компаній, неврахування раціонального використання природних ресурсів та їх виснаження, забруднення водойм та деградація земельних ресурсів є серйозною проблемою. Неефективна система хімічної безпеки, відсутність відповідної інфраструктури та управління відходами призводять до утворення нелегальних смітників і численних порушень законодавства, включаючи Закон України "Про відходи". Необхідна ефективна система державного контролю у сфері охорони навколишнього середовища для протидії цим проблемам [103].

Впровадження концепції призвело до уточнення екологічної безпеки як "рівня захищеності реципієнтів та природного середовища від негативних впливів, загроз і наслідків антропогенної діяльності". Забезпечення цього стану вимагає матеріальних витрат, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки. Виникає необхідність глибшого поєднання цих понять, тож пропонується

об'єднати їх та сформувати нову категорію. Інструментом для досягнення цього стану слугує природоохоронна діяльність, спрямована на досягнення економічних цілей з мінімізацією шкоди, завданої навколишньому природному середовищу [92, с. 131].

Важливо врахувати законодавче визначення понять "національна" та "екологічна безпека". У Законі України "Про основи національної безпеки" [48] національна безпека визначається як захист життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства і держави, забезпечення сталого розвитку та нейтралізація загроз. Серед пріоритетів національної безпеки також визначено "забезпечення безпечних умов життя громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів" [92, с. 131-132].

Щодо екологічної безпеки, Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" [50] визначає її як стан, який заважає погіршенню екологічної ситуації та загрозам для здоров'я людей [105]. Термін "екологічна безпека" більше фокусується на захисті довкілля та запобіганні його пошкодження, тоді як "національна безпека" включає в себе різні аспекти, охоплюючи не лише екологічні аспекти, а й реальні та потенційні загрози для національних інтересів у всіх сферах.

Багато вчених вважають доцільним розглядати аспекти екологічної безпеки не лише з наукового, а й з юридичного погляду.

Г. І. Балюк, провівши аналіз чинного законодавства та наукової літератури, конкретизує поняття екологічної безпеки шляхом визначення його характеристик: 1) розглядає екологічну безпеку як об'єкт екологічного права та необхідну складову національної безпеки; 2) визначає, що вона забезпечується комплексом державно-правових та соціальних заходів; 3) вказує на спрямованість на екологічно небезпечну діяльність; 4) визначає її суть у запобіганні виникненню екологічного ризику. У колективному підручнику з екологічного права України, відредагованому Анатолієм П. Гетьманом і Марією В. Шульгою, також висвітлено концепцію екологічної безпеки через

ряд ознак. Серед них важливо відзначити вічну цінність суспільства, що базується на гарантіях безпеки існування природи та людини; урахування законів природи при її забезпеченні; контроль та гарантії держави через спеціальні органи як основоположний принцип екологічного права [97, с. 76].

У науковій літературі можна знайти трактування екологічної безпеки як соціально-економічно прийняттого рівня екологічної небезпеки. Іншими словами, це визначається прийнятним ризиком відхилень стану навколишнього середовища і здоров'я людини від норми. Очевидно, ризик серйозних відхилень буде зменшуватися за використання превентивних заходів та більш ефективних засобів захисту, що, в свою чергу, вимагатиме витрат. Таким чином, екологічна безпека визначається оптимізацією функцій корисності та рівня небезпеки. Важливо відзначити, що концепція «екологічна безпека» висвітлює його сутність і володіє високим ступенем загальності [93, с. 163].

Питання екологічної безпеки та екологічної небезпеки виявляються взаємодоповнюючими, бо, хоча термін "небезпека" протилежний "безпеці", ці поняття взаємопов'язані. Екологічна безпека досягається, коли відсутні загрозові ознаки або їх рівень знаходиться в межах припустимих норм, які можна встановити через оцінку впливу антропогенних та природних факторів на основі шкали екологічної небезпеки.

Закон України "Про основи національної безпеки" [48] визначає перелік аспектів, які можуть негативно впливати на національну безпеку, класифікуючи їх як загрози. Зокрема, у статті 7 цього Закону конкретизовано загрози в екологічній сфері, вказуючи на значне антропогенне порушення та техногенне перевантаження території України, що підвищує ризик виникнення техногенних та природних катастроф; нераціональне і виснажливе використання сировинних, невідновлюваних і відновлюваних мінеральних і природних ресурсів; непереборні негативні соціально-екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; погіршення екологічного стану водозбірної території, поглиблення проблеми транскордонного забруднення та погіршення якості води; неконтрольоване ввезення в Україну технологій, речовин,

матеріалів та трансгенних рослин, які є екологічно небезпечними, а також небезпечних збудників хвороб для людей, тварин і рослин, та організмів; неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків бойових дій та інших діяльностей, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу; загроза техногенного тероризму, включаючи ядерний та біологічний; процес старіння та недостатня продуктивність комплексів з утилізації токсичних та екологічно небезпечних відходів [48].

Демчук Л. І., Алпатова О. М. та Максименко І. Ю. в своїй праці "Екологічна безпека як складова національної стійкості: світоглядний аналіз" [94, с.64] визначають екологічні загрози, такі як: порушення стійкого клімату через зростання концентрації парникових, озоноруйнівних та інших газів у атмосфері, зміни поверхні Землі та порушення континентального вологообігу, що призводить до зростання аномальних метеорологічних явищ, нестійкості та глобальних змін клімату. Вони також вказують на опустелювання, зміщення географічних зон та поширення носіїв небезпечних хвороб. Інші аспекти охоплюють перетворення поновлюваних ресурсів, таких як атмосферне повітря, прісна вода та ґрунт, в невідновлювані, а також швидке зникнення біологічних видів, включаючи ті, що мають промислове та господарське значення, та розпад генетичних програм [94, с.64].

Вирішити проблему екологічної безпеки можна лише шляхом ретельного дослідження причин та закономірностей появи шкідливих речовин і решти проявів негативного впливу на природне середовище і на цій основі розробки системи заходів, які дозволять зменшити шкідливі наслідки впливу на навколишнє середовище, нейтралізувати та запобігти їх виникненню. Тому низка заходів дозволяє організувати природоохоронну діяльність на такому рівні, щоб вона сприяла ліквідації негативних наслідків природокористування та боротьбі з причинами що їх провокують [35, с. 71].

Система заходів щодо охорони навколишнього середовища має забезпечувати досягнення екологічно безпечного стану функціонування екосистем. Наразі немає чіткого законодавчого чи наукового визначення

терміну «екологічна безпека». Дослідники розходяться в цьому питанні і трактують його по-різному. А. Качинський розглядає екологічну безпеку як сукупність дій, умов та механізмів, що прямо чи опосередковано не призводять до серйозної шкоди (чи загрози її настання) природному середовищу, людям і суспільству [35, с. 72].

А. Б. Качинський розглядає безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Він визначає небезпеку як постійно присутню ситуацію в навколишньому середовищі, що за певних умов може призвести до реалізації небажаної події, з якою пов'язана низка небезпечних для людини, суспільства, держави та довкілля чинників [95].

К. Г. Гофман розглядає екологічну безпеку як «ступінь адекватності екологічних умов завданням збереження здоров'я населення і забезпечення тривалого стійкого соціально-економічного розвитку». Його широке розуміння екологічної безпеки покладає наголос на збереженні здоров'я населення та тривалому стійкому соціально-економічному розвитку. Проте, в даному визначенні не висвітлено достатньо уваги на відтворенні й збереженні природних факторів (довкілля). Природа може перетворюватись на активну і небезпечну силу, руйнуючи людину і суспільство із середини [93, с.162].

Такий широкий підхід до розуміння екологічної безпеки підкреслює значення збереження здоров'я населення та довгострокового сталого соціально-економічного розвитку. Однак відсутній акцент на відтворенні та збереженні природних факторів (навколишнього середовища). Природа може перетворюватися на активну і небезпечну силу, що може завдати шкоди людям і суспільству внутрішньо. Вона є особливим суб'єктом екополітики, тому потребує толерантного ставлення.

В екологічному енциклопедичному словнику Дедю М. І. [10] поняття "екологічна безпека" розглядається як будь-яка діяльність людини, що виключає шкідливий вплив на навколишнє середовище. Однак це визначення не відображає всі основні компоненти поняття "екологічна безпека" [93, с.162].

О.А. Васюта, розглядаючи тему через призму економічного потенціалу нашої країни, вказує, що сучасний механізм забезпечення екологічної безпеки, по-перше, не зацікавлює товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за власний рахунок, по-друге, недостатньо взаємопов'язаний з іншими економічними показниками та важелями розвитку, потретє, недостатньо оперативно та ефективно реагує на динаміку еколого-економічних процесів у державі [96, с.69].

З погляду таких вчених як О. Логачова і В. Петровського, поняття «екологічна безпека» – це сукупність умов, процесів і заходів, які забезпечують екологічну рівновагу навколишнього середовища і не призводять до шкоди чи загрозам можливих збитків, що наноситься природному середовищу і людині [41, с. 9].

При розгляді структурних складових поняття "екологічна безпека" важливо відзначити, що ключовим елементом цього визначення є людина, оскільки вона може виступати як джерело екологічних загроз або ставати жертвою погіршення екологічної ситуації.

За точкою зору Л. Садовникової, поняття "екологічна безпека" визначається як «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави та природного середовища від загроз, які виникають в результаті впливів як антропогенного, так і природного характеру» [57, с. 98].

Є. Хлобистов вважає, що екологічна безпека – це «сукупність діяльності, умов і процесів, які прямо чи опосередковано не призводять до серйозної шкоди (або загрози такої шкоди) природному середовищу, людям і людству в цілому; сукупність станів, явищ і видів діяльності, що забезпечують екологічну рівновагу на Землі та в кожному її регіоні на рівні, до якого людство готове фізично, соціально-економічно, технологічно та політично (може підійти без серйозних збитків)» [67, с. 42].

М. Хилько розглядає поняття екологічної безпеки з іншого погляду. Враховуючи фактор цілеспрямованої діяльності людини, а також низку специфічних особливостей навколишнього середовища, згідно з якими,

враховуючи економічні та соціальні фактори, а також науково обґрунтовані допустимі навантаження на об'єкти біосфери, здоров'я та життєдіяльність людей і виключити віддалені наслідки цього впливу на теперішнє та майбутні покоління [64, с. 155].

Ю. Кобець вважає, що екологічна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки, яка забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних або потенційних загроз, породжених природними чи антропогенними чинниками [98, с. 78]. Він також стверджує, що екологічна складова кожного з цих видів безпеки може служити інтегратором, об'єднуючи їх у систему національної безпеки та допомагаючи знайти їх оптимальне співвідношення в цій системі.

А. О. Надежденко визначає екологічну безпеку як систему взаємопов'язаних елементів, спрямованих на цілеспрямований вплив на довкілля за допомогою механізмів екологічного управління. Це спрямовано на стратегічний екологічний розвиток суспільства зі збереженням природного середовища, гармонізацією взаємовідносин суспільства та природи, забезпеченням екологічної безпеки та захистом здоров'я людини [96, с. 67-68].

Для визначення поняття «екологічна безпека» слід враховувати те, що не можна ототожнювати поняття «екологічна безпека» з поняттям «охорона навколишнього природного середовища». Це призведе до вузького розуміння, оскільки «екологічна безпека» включає соціально-економічний аспект у концепцію сталого розвитку [13]. Дослідивши дане питання, можна дійти висновку, що екологічну безпеку слід розглядати через призму впливу на соціально-економічний аспект, зокрема, з врахуванням балансу між цілями розвитку соціально-економічної системи та негативними наслідками її впливу на довкілля, з урахуванням дестабілізуючих факторів захисту від негативних впливів на навколишнє природне середовище.

1.2. Нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки України

Сучасний етап розвитку суспільства в Україні підкреслює важливість правової держави, визначаючи високий рівень регулювання суспільних відносин.

Екологічне законодавство країни становить комплекс нормативно-правових актів, які включають еколого-правові положення для ефективного врегулювання екологічних відносин у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки [100].

Можна стверджувати, що екологічне право виступає як юридична форма регулювання екологічних відносин. Правове визначення сутності екологічних відносин вимагає також розгляду поняття у правовому вимірі. Об'єктом правового регулювання виступають чотири основні групи екологічних відносин: взаємодія, пов'язана із забезпеченням прав громадян на безпечне довкілля, зазначених у Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" [50] (стаття 9) та Конституцією України (стаття 50); відносини, пов'язані із комплексним природно-антропогенним заходом щодо охорони навколишнього природного середовища; відносини у сфері використання природних ресурсів; відносини, що стосуються формування, збереження та раціонального використання екомережі [99, с. 66-67].

Визначення екологічних відносин у правовому вимірі враховує різноманітні аспекти, включаючи безпеку громадян, комплексне охорону природи, управління ресурсами та формування екомережі. Однак існують різні точки зору на співвідношення та поширення понять екологічних відносин та правового регулювання екологічної безпеки

Також можна врахувати погляд, що взаємовідносини, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки, виступають ключовими в системі екологічних відносин, займають центральне положення і становлять основу екологічного права. Це ствердження представляє собою оптимальний погляд на рефлексію природи екологічних відносин, оскільки охоплює аспекти охорони

природи, використання ресурсів та раціонального управління екосистемою. Ця взаємодія є важливою для гарантування екологічної безпеки [56, с. 34]. На сучасному етапі розвитку суспільства високий рівень регулювання суспільних відносин відображає сутність правової держави, що має особливе значення, особливо у контексті України, де відбувається формування цього правового устрою.

Правове регулювання екологічної безпеки базується на системі норм і принципів, що містять конкретні правила поведінки людей і суб'єктів господарювання щодо навколишнього природного середовища. Ці правила записані в закон і стають обов'язковими. Система правових норм передбачає також примусові заходи та санкції у разі недотримання певних стандартів. Нормативні акти, що регулюють безпеку навколишнього середовища, встановлюють норми поведінки особи стосовно природи, визначають права та обов'язки користувачів природи, а також режим використання природних ресурсів.

Україна активно участь бере у понад 20 міжнародних конвенціях та двосторонніх угодах, спрямованих на збереження навколишнього природного середовища. Міжнародні зобов'язання щодо охорони природи, раціонального використання ресурсів та гарантування екологічної безпеки впливають як із вже ратифікованих, так із тих, що перебувають на стадії розгляду. Виконання цих зобов'язань вимагає відповідності внутрішнього законодавства України нормам міжнародного права та урахування міжнародної практики під час розроблення нових законодавчих актів [100].

Сучасні основи організації охорони навколишнього природного середовища в Україні закріплені в нормативно-правових актах, зокрема у Законах України, таких як «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд України», «Про тваринний світ», «Про карантин рослин», а також у кодексах (земельному, водному, лісовому, про надра) та інших законодавчих актах, наприклад, «Про плату за землю» та «Про ветеринарну медицину».

Важливою роллю у вирішенні питань охорони природи є Постанова Верховної Ради, яка регулює порядок обмеження, зупинення чи припинення діяльності організацій у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [50].

Видами права на користування природними ресурсами є: право землекористування, водокористування, лісокористування, користування надрами, тваринним світом та природно-заповідним фондом; право природокористування - це процес раціонального використання природних ресурсів для задоволення різних потреб та інтересів [101].

Джерелами екологічного права є нормативні акти, що приймаються компетентними державними органами і виступають офіційною формою вираження правових норм. Ці документи різноманітні і поділяються на закони та постанови парламенту, постанови парламенту Автономної Республіки Крим, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, положення, рішення, інструкції та інші нормативні акти міністерств, відомств, державних комітетів, рішення органів місцевого самоврядування [102, с. 7].

Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, є законом прямої дії та має найвищу юридичну силу. Найважливіші екологічно значущі статті включають Статтю 13, що визначає природні ресурси, зокрема землю та атмосферне повітря, як об'єкти права власності Українського народу. Стаття 14 визнає землю основним національним багатством під особливою охороною держави. Стаття 16 закріплює обов'язки держави забезпечити екологічну безпеку та підтримання екологічної рівноваги, а також подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Стаття 50 гарантує право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також право на інформацію про стан довкілля, харчових продуктів і предметів побуту. Ця інформація не може бути засекречена [102, с. 7].

Велике значення мають також норми, що входять до складу Водного кодексу України, Земельного кодексу України, Кодексу України про надра,

Лісового кодексу України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [50], Закону України «Про природно-заповідний фонд», Закону України «Про охорону атмосферного повітря», а також положення кримінального, адміністративного та цивільного кодексів, разом з іншими нормативними актами, пов'язаними з природоохоронною діяльністю [25, с. 24].

Природоресурсні кодекси зазвичай подібні структурою, адже містять розділи про загальні положення, права та обов'язки природокористувачів, повноваження органів державної влади у сфері управління та контролю на даній території, вирішення спорів, юридичну відповідальність, міжнародні відносини тощо. При цьому кожен кодекс має свої власні унікальні характеристики. Вони виникають внаслідок незначних відмінностей у характеристиках предмета та об'єкта правового регулювання. Ці спори стосуються, зокрема, засад земле-, водо-, лісо- та надрокористування та механізму їх реалізації.

Законодавство України повинно адаптуватися до європейських стандартів у багатьох сферах, зокрема в зміні клімату, управлінні, освіті та навчальній підготовці, доступі до інформації про навколишнє середовище, якості атмосферного повітря, управлінні водними ресурсами, обробці відходів та ресурсами, охороні природи, збереженні біорізноманіття та ландшафтного різноманіття (екомереж), а також у промисловому та хімічному секторах, боротьбі із шумовим забрудненням та іншій діяльності [104, с. 64- 68].

На національному рівні ухвалені ключові пріоритети для розвитку України, виходячи з 17 Цілей сталого розвитку та європейських директив. Указом Президента від 12 січня 2015 року затверджено Стратегію сталого розвитку "Україна-2020", яка визначає мету, вектори руху, дорожню карту, пріоритети та індикатори для ефективних оборонних, соціально-економічних, організаційних та політико-правових умов для розвитку України. Реалізація стратегії спрямована на впровадження європейських життєвих стандартів та

досягнення визначальної ролі в світі, керуючись векторами розвитку, безпеки, відповідальності та гордості [104, с. 64- 68].

Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 р." прийнято 28 лютого 2019 року [31]. Визначено, що основною метою цієї стратегії є досягнення стану довкілля, який відповідає екосистемному підходу до всіх аспектів соціально-економічного розвитку України. Це здійснюється з урахуванням конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, спрямовуючись на впровадження збалансованого природокористування та збереження та відновлення природних екосистем.

Наразі важливо упорядкувати нормативно-правові акти для виділення та систематизації ключових норм, спрямованих на створення системи правового захисту екологічної безпеки. Це сприятиме прозорому створенню правового механізму для моделі сталого розвитку держави. Створення кодексу у сфері забезпечення екологічної безпеки може відкрити можливість раціоналізації та гармонізації природокористування, використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища на правовій основі, спрямованій на реалізацію концепції сталого розвитку. Основна мета кодексу полягає в запобіганні злочинам та мінімізації можливого негативного впливу на природне середовище.

Україна, як член ООН, уклала 18 міжнародних угод з екологічних питань та приймає участь у 20 міжнародних конвенціях. Крім того, країна підписала понад 10 двосторонніх угод та 44 міжнародні угоди та договори, в тому числі із сусідами - Білоруссю, Грузією, Молдовою, Росією, Словаччиною та Польщею. Національні парки, біорізноманіття, раціональне використання природних ресурсів, управління водними ресурсами, токсичні відходи та наслідки Чорнобильської катастрофи стали об'єктами співробітництва, зокрема з Данією, Нідерландами та США [103, с. 1-2].

У рамках програми міжнародного співробітництва з ЄС, Україна планує гармонізувати своє національне законодавство з європейським і впроваджувати

екологічно чисті технології. Також передбачається розвиток системи національних екологічних стандартів, спрямованих на ресурсозбереження, енергоефективність та оцінку стану навколишнього середовища [103, с. 1-2].

Україна акцентує своє участь в міжнародному співробітництві з охорони навколишнього середовища на кількох пріоритетних напрямках: вступ у світовий правовий екологічний простір, впровадження сучасної природоохоронної політики та гармонізація стандартів, отримання технічної допомоги в охороні навколишнього середовища та ядерно-радіаційній безпеці, вирішення проблем, пов'язаних із Чорнобильською аварією, застосування економічних інструментів природокористування, а також навчання персоналу та отримання інформації у сфері охорони навколишнього середовища [103, с. 1-2].

З погляду міжнародно-правового регулювання, міжнародні акти, які стосуються екологічної безпеки, можна розділити на три основні групи: а) акти, спрямовані на глобальну екологічну безпеку та запобігання катастроф загальнопланетарного масштабу; б) акти, які спрямовані на запобігання транскордонного впливу діяльності під юрисдикцією та контроль однієї держави за впливом на довкілля інших держав; в) акти, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки конкретних регіонів [105, с. 230].

Пріоритетним вектором для України є розгляд можливості приєднання до Конвенції про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року. Згідно з обов'язками Конвенції, держава-учасниця зобов'язується утримуватися від ведення воєнної чи будь-якої іншої ворожої діяльності, яка може призвести до серйозних та тривалих наслідків для природи, завдачі збитків іншим державам-учасницям, а також забороняє надання допомоги в цьому напрямі. Конвенція сприяє обміну науковою і технічною інформацією та співпраці в збереженні та поліпшенні навколишнього середовища. У випадку порушень конвенції держави-учасниці можуть висловлювати скарги до Ради Безпеки ООН для подальшого розгляду та розслідування [105, с. 232].

Міжнародні домовленості визначають ключові екологічні відносини, які мають глобальне значення, оскільки окремі країни не можуть ефективно контролювати їх законодавчо. Незважаючи на це, регіональні екологічні проблеми залишаються актуальними, і для їх вирішення країни даного регіону укладають міжнародні угоди. Наприклад, 21 квітня 1992 року на Конференції причорноморських країн у Бухаресті (Румунія) було підписано Конвенцію про захист Чорного моря від забруднення [79]. Ця конвенція була ратифікована Верховною Радою України 4 лютого 1994 року і стала важливим джерелом екологічного права України.

В останні роки простежується тенденція підвищення важливості значення міжнародно-правових актів як джерел національного екологічного законодавства країн світу, в тому числі й України. В основному це пов'язано з виникненням екологічних проблем, які переростають у транскордонні екологічні катастрофи [20, с. 21]. Тому в цьому контексті можна висловити, що Україна повинна взяти на озброєння досвід економічно розвинених країн при впровадженні екологічної політики, оскільки такі країни вже пройшли великий шлях у реалізації екологічної стратегії та накопили значний досвід у цьому напрямку.

Розв'язання актуальних екологічних проблем в Україні обумовлене потребою в широкому і ефективному міжнародному співробітництві всіх країн у цій сфері. Така необхідність випливає із глобального характеру екологічних проблем, транскордонного забруднення навколишнього середовища, а також з міжнародних зобов'язань України щодо охорони природи. Ключовими аспектами є обмін досвідом і технологіями, а також залучення іноземних інвестицій для вирішення цих проблем [100].

У сучасний період для України надзвичайно важливою стає мета переходу до економіки, що базується на принципах сталого розвитку. Для досягнення цієї мети важливо ефективно впроваджувати програму "Сталого розвитку 2020", визначену Указом Президента, та систематизувати екологічне законодавство шляхом створення спеціального кодексу. Зосереджена увага на

розширенні міжнародного співробітництва з гармонізації екологічного законодавства України з економічно розвинутими країнами сприятиме інтеграції країни в світову спільноту. Автори Екологічної Конституції Землі періодично висвітлювали можливості узгодження екологічних законів різних країн [17]. Всесвітня визнаність та прийняття Екологічної Конституції Землі могли б значно поліпшити екологічну безпеку та сприяти сталому розвитку як для окремої країни, так і для всієї планети.

1.3. Функції державного управління у сфері екологічної безпеки

Методи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища охоплюють різноманітні функції, розділені на загальні, наприклад, прогнозування, планування, координація, організація, екологічний контроль, нагляд, облік, і спеціальні, такі як стандартизація, нормування, ліцензування, обмеження природокористування, екологічний моніторинг та інші.

Органи державного управління, згідно з Б. Гаврилишина, виконують свої функції в охороні довкілля, спираючись на соціальні, екологічні і наукові вимоги, що визначають зміст цієї управлінської функції [17]. Сучасний французький фахівець у галузі теорії управління, Б. Гурне, вважає, що термін "завдання" є синонімічним терміну "функція" [23, с. 155].

Отже, функції органу управління в системі охорони навколишнього природного середовища є результатом виконання різноманітних завдань у процесі його діяльності. Перелік завдань у процесі управління піддається постійним змінам – звужується і розширюється.

В науковій літературі висвітлюються різні підходи до класифікації функцій управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, такі як організаційна, попереджувально-охоронна, екологічна стандартизація та нормування [10].

Функції екологічного планування, прогнозування та програмування, зокрема у формах проєктно-територіально-планувальної та комплексно-

програмної, є важливими аспектами управління в охороні довкілля. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" [50] не конкретизує ці функції детально, зазначаючи лише необхідність розробки державних екологічних програм (стаття 6) та проведення короткострокового та довгострокового прогнозування змін у навколишньому природному середовищі (ст. 22) [50].

Сьогодні прогнози ґрунтуються на екологічному моніторингу та спеціальних дослідженнях, які базуються на перспективах розвитку екосистем. Екологічне планування здійснюється в рамках програм екологічного розвитку. Програмування забезпечує розробку комплексу заходів шляхом побудови ієрархічної системи цілей.

Екологічна програма – це комплекс скоординованих дій, спрямованих на підвищення стандартів екосистем та суспільства. Державна екологічна програма – політична стратегія у сфері охорони навколишнього природного середовища, яка реалізується шляхом прийняття відповідних регіональних та місцевих програм у сфері екології [44].

Ефективне та вчасне планування сприяє розумному використанню та захисту природних ресурсів, охоплюючи всі рівні від підприємств до національного рівня.

Завдання управління в охороні навколишнього середовища включають моніторинг та нагляд. Через спостереження підвищується ефективність інших управлінських функцій. Контроль включає виконання законів і нормативно-правових актів, спрямованих на раціональне природокористування та охорону навколишнього середовища, дозволяє виявити недоліки правового середовища, недоліки в організації робочих процесів, що стосуються охорони навколишнього середовища [40, с. 280] .

Функція екологічного контролю включає діяльність уповноважених органів контролю за дотриманням вимог законодавчої бази з охорони навколишнього природного середовища. Залежно від системи органів екологічного контролю, виділяють громадський, виробничий, державний,

відомчий [33, с. 59]. Наприклад, державний контроль передбачає виконання надвідомчих завдань шляхом забезпечення дотримання екологічних нормативів. Виробничий контроль полягає в перевірці відповідності даного виробництва екологічним вимогам.

Координаційною функцією у сфері охорони навколишнього природного середовища є забезпечення відповідності діяльності вимогам екологічної безпеки регіону та координація зусиль громадян, підприємств і держави для досягнення поставлених цілей і завдань.

Організація раціонального природокористування та охорони довкілля обов'язково включає в себе комплексний облік природних ресурсів. Цей облік передбачає збір достовірної інформації про стан об'єктів природи, їхню кількість та якість, економічну та екологічну оцінку, а також даних про їхніх користувачів [90, с.30].

Державний облік у галузі природокористування та охорони довкілля репрезентує собою систематичне та хронологічне накопичення і узагальнення інформації про стан навколишнього середовища, його зміни, джерела впливу, використання природних ресурсів та проведення заходів з екологічного збереження [90, с.30].

Важливими джерелами інформації про природні ресурси є державні кадастри, зокрема: Державний земельний кадастр, Державний водний кадастр, Державний лісовий кадастр, Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин; Державний кадастр тваринного та рослинного світу; Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду, територій курортів та природних лікувальних ресурсів України [90, с.30].

Так, екологічний моніторинг відіграє ключову роль у діяльності органів державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища. Ця функція дозволяє збирати та аналізувати інформацію для наукового прогнозування та прийняття рішень, спрямованих на збереження та покращення стану навколишнього середовища.

Існують три основні типи моніторингу, які відрізняються відповідно до їх функціонального призначення: загальний (стандартний); оперативний (кризовий); фоновий (науковий).

Загальний (стандартний) моніторинг є ефективною системою спостереження, яка об'єднує пункти зі спостереженнями в інформаційнотехнологічну мережу. Це дозволяє оцінювати та прогнозувати стан довкілля, розробляти ефективні природоохоронні заходи та приймати відповідні рішення [89, с. 10].

Оперативний (кризовий) моніторинг є системою спостереження за об'єктами, які представляють підвищений екологічний ризик. Використовується в регіонах, визнаних як зони надзвичайної екологічної ситуації, а також під час аварій з шкідливими наслідками. Мета - оперативно реагувати на кризові ситуації та приймати рішення для їх ліквідації та забезпечення безпеки населення [89, с. 10].

Фоновий (науковий) моніторинг включає в себе високоточні спостереження за всіма компонентами природного середовища та поведінкою забруднюючих речовин. Проводиться в природних заповідниках, інших охоронюваних територіях та базових станціях [89, с. 10].

Створення системи державного моніторингу навколишнього природного середовища відбувається на трьох рівнях: місцевому - для окремих об'єктів (підприємств, міст, ландшафтних ділянок); регіональному - в межах адміністративно-територіальних одиниць та економічних і природних регіонів; національному - на території країни в цілому.

В системі охорони довкілля важливою функцією є проведення екологічної експертизи, яка включає науково-практичну діяльність державних органів та різних еколого-експертних формувань. Основою цього процесу є здійснення екологічних досліджень, аналіз та оцінка проєктних об'єктів перед їх реалізацією. Згідно із Законом України «Про екологічну експертизу» [47], цей процес характеризується:

- організація повної аргументованої оцінки об'єктів дослідження;

- визначення рівня екологічного ризику та безпеки діяльності, що проводиться;
- визначення відповідності тестових завдань вимогам природоохоронного законодавства;
- оцінка впливу спеціалізованої діяльності на навколишнє середовище;
- оцінка ефективності, повноти, актуальності та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- створення об'єктивних та обґрунтованих висновків з екологічних звітів [39, с. 95].

Стандартизація та нормування в охороні навколишнього середовища включає аналіз діяльності органів влади для встановлення єдиної системи вимог та норм у сфері використання природних ресурсів. Екологічний стандарт, як нормативний документ, визначає вимоги та нормативи для окремих складових природного середовища та обмежує антропогенне навантаження під час господарської діяльності [91, с. 6].

Для забезпечення екологічної безпеки в Україні ведеться екологічне нормування, яке охоплює встановлення обов'язкових стандартів, правил та вимог для захисту природи та раціонального використання ресурсів. Екологічні нормативи регламентують максимально припустимі викиди та скиди забруднюючих речовин у природне середовище, а також встановлюють рівні допустимого впливу фізичних та біологічних факторів [106].

Наразі в Україні відсутні розроблені стандарти якості довкілля, схожі на ті, що існують у Європейському Союзі. "Стандарт якості довкілля" визначає концентрацію забрудників у воді, осадах чи біоті, що не повинна перевищувати встановлені норми для захисту здоров'я людей та екосистем. У контексті законодавства Союзу стандарти якості довкілля встановлюють максимально припустиму концентрацію забрудників, яка не повинна перевищуватися для забезпечення захисту здоров'я та довкілля [106].

Функція лімітування є конкретним проявом функції нормування і використовується для проектування обмежень, особливо у використанні природних ресурсів. Ліцензування у сфері охорони навколишнього природного середовища полягає у видачі або вилученні органами відповідних документів (дозволів, концесій), які відповідно до закону засвідчують право суб'єкта на провадження господарської діяльності [106].

Висновки до Розділу 1

У період інтенсивної глобалізації та динамічного розвитку соціально-економічних процесів, забезпечення екологічної безпеки стає основним пріоритетом в системі управління національною безпекою. Стратегічна мета сталого розвитку України полягає в підвищенні рівня та якості життя громадян, враховуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку та пріоритети національної безпеки.

Охорона природи визначається як ключовий компонент удосконаленого підходу до запобігання деградації природних екосистем. Раціональна екологічна політика сприяє створенню умов для життя сучасних та майбутніх поколінь, що безпосередньо впливає на рівень якості життя громадян та інтелектуальний розвиток людського потенціалу.

Проведення аналізу дозволяє висунути висновки щодо складності та різноманітності функцій державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, що визначають основні напрями діяльності окремих спеціалізованих управлінських органів у цьому контексті. Реалізація цих завдань спрямована на забезпечення цілеспрямованого, організаційного та нормативно-правового впливу з боку державних управлінських органів, що несуть відповідальність за охорону навколишнього природного середовища.

Основними напрямками реалізації цих функцій є: охорона навколишнього середовища; екологічна безпека; природокористування у широкому розумінні. Діяльність організацій, що спеціалізуються в цій галузі, полягає у здійсненні конкретних дій щодо охорони навколишнього середовища на основі принципів і стандартів, встановлених законом. Уніфікація визначених функцій управління у сфері охорони навколишнього середовища відкриває спектр перспективних нових досліджень у цьому напрямку, які мають бути спрямовані на відкриття нових функцій на основі нових визначених завдань.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1. Взаємозв'язок екологічної безпеки та сталого розвитку

Екологічна безпека України в контексті сталого розвитку сприймається як симбіоз державної політики, стратегічних цілей і постійної людської діяльності. Аналізуючи дану категорію з погляду системності, слід зазначити, що її елементи є певною мірою субординованими, і в будь-якому випадку системним чинником цього визначення залишається людина: вона може виступати джерелом екологічної загрози [23, с. 155], особою, яка втілює публічне управління у формуванні та впровадженні екологічної політики держави, також може опинитися в ускладненій екологічній ситуації як жертва.

Пріоритетом в умовах погіршення стану довкілля стає вектор безпеки. Основними причинами цих тенденцій є намагання державних, обласних та місцевих органів влади мінімізувати негативний вплив сучасних екологічних проблем, зокрема:

- 1) Практика вирішення екологічних проблем, орієнтована на економічні можливості, що триває протягом багатьох років;
- 2) Занепад фізичних та моральних характеристик основних активів у більшості секторів економіки України;
- 3) Зменшення результативності впровадження екологічної політики через дисбаланс у діяльності центральних і місцевих органів влади та місцевого самоврядування.
- 4) Нераціональність системи нагляду та управління природоохоронною діяльністю з боку держави, відсутність ефективного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, неможливість забезпечити невідворотну відповідальність за їх порушення;

5) переважання в структурі національної економіки ресурсомістких і енергоємних галузей, що мають переважно негативний вплив на навколишнє середовище;

6) низька поінформованість громадян і керівників держави щодо пріоритетів охорони довкілля та переваг сталого соціально-економічного розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти суспільства;

7) недостатнє фінансування природоохоронної діяльності з державного та комунального бюджетів (зокрема, залишкове фінансування цих заходів) [40, с. 280].

Подолання цих проблем можливе завдяки використанню сучасних інструментів для впровадження екологічної політики, впровадженню інновацій у виробничо-господарські процеси, оновленню техніко-технологічних фондів тощо. Спільне виконання тактичних завдань сприяє трансформації навколишнього середовища, що в свою чергу спонукає до виникнення нових екологічних категорій, таких як екологізація економічних систем, природокористування та соціальний розвиток взагалі.

Екологізація представляє собою концепцію, яка враховує екологічні, соціально-економічні аспекти і є ключовим стратегічним кроком у формуванні екологічної економіки. Вивчення її важливе як ефективного засобу еволюційної трансформації від "червоної економіки" до "зеленої економіки", що відіграє важливу роль не лише в реалізації стратегії, а й після подолання екологічних загроз.

У глобальному вимірі, орієнтації на екологізацію визначаються як цілі, що формуються національними органами влади та в рамках Цілей сталого розвитку України, затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 №722/2019 [53]. У напрямку зміцнення екологічної безпеки та "забезпечення національних інтересів України у сфері сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для підвищення рівня та якості життя населення, захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина" [107], пріоритетними завданнями для України є:

1. Забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією.

2. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.

3. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст та інших населених пунктів.

4. Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками.

5. Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

6. Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття [107].

Для досягнення поставлених у Стратегії цілей необхідно враховувати сучасний стан екологічної безпеки України та розумно використовувати наявний потенціал, що забезпечить стабільний розвиток країни.

Серед важливих заходів та перспективних напрямків для зміцнення екологічної безпеки можна відзначити:

1) модернізацію інфраструктури на муніципальному рівні;
2) створення умов для підтримки екологічної стійкості в Україні;
3) впровадження ефективних заходів з охорони природного середовища, включаючи сучасні системи управління відходами та зменшення промислових викидів;

4) трансформацію способу використання природних ресурсів, включаючи захист лісів і водойм, розвиток заповідних об'єктів, запобігання наслідкам природних та техногенних надзвичайних ситуацій, та термінове усунення чи мінімізацію їх впливу на навколишнє середовище;

5) вдосконалення економічних систем через екологізацію, природокористування та соціальний розвиток у превентивному сенсі (шляхом

обмеження споживання ресурсів, добровільного скорочення попиту та пропозиції та економного використання ресурсного потенціалу), в інформаційно-аналітичному сенсі (через відстеження та вивчення стан навколишнього середовища, аналіз та дослідження основних загроз, розмноження механізмів сертифікації та авторизації бізнесу), а також у напрямку ліквідації та рекультивації [52].

Аналіз підтверджує, що забезпечення загальної безпеки непосредствено пов'язане із переходом до сталого розвитку, отже, поняття безпеки базується на концепції сталого розвитку.

«Сталий розвиток» - розвиток, що дозволяє задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь. Сталий розвиток ґрунтується на вирівнюванні рівня якості життя населення у різних країнах та його подальшому зростанні, забезпечуючи баланс між економічними та екологічними інтересами суспільства. Важливо враховувати нові досягнення науки для ефективного поліпшення якості життя. У сучасних умовах усі повинні зменшувати споживання ресурсів, переходити на екологічно чисті матеріали та джерела енергії, впроваджувати передові ресурсозберігаючі безвідходні технології для зменшення впливу на довкілля та здоров'я людини [108].

Таким чином, з одного боку, безпека як перевага сталого розвитку має комплексний характер певного гарантованого комфорту існування людини, а з іншого – функціонує як важливий вимір сталого розвитку. В онтологічному аспекті це означає, що безпека загалом і екологічна зокрема — це певна відповідна дистанція між людиною та природою, яка забезпечується їх цивілізаційним діалогом.

2.2. Специфіка реалізації державного управління у сфері екологічної безпеки в контексті концепції сталого розвитку

Розробка нової державної екологічної політики вимагає складних і тривалих процесів. Основною метою є забезпечення гармонії між соціально-економічним прогресом та охороною навколишнього середовища для довгострокового розвитку країни. Це передбачає послідовне впровадження принципів сталого розвитку, зміну моделей споживання, поведінки та відтворення природних ресурсів. Важливо дотримуватися екологічної безпеки і впроваджувати ці норми на основі стратегії сталого розвитку. Розробка стратегій, багаторічних програм та інших планів повинна базуватися на загальних принципах:

- природні ресурси, що є матеріальною основою існування мешканців, є обмеженими і повинні використовуватися, враховуючи потреби нинішніх і майбутніх поколінь, незалежно від форми власності.
- використання природних ресурсів повинно ґрунтуватися на інтенсивному та науковому підході.
- антропогенна діяльність повинна відповідати природним законам та їх обмеженням.
- екологічно орієнтоване виробництво повинно бути економічно-прибутковим результатом господарської діяльності та не може бути меншим за шкоду, завдану навколишньому природному середовищу;
- усі трансформації в сфері соціально-економічного розвитку повинні орієнтуватися на закріплення принципів гуманізму, демократії та цінностей громадянського суспільства.

Доктрина сталого розвитку є системною соціальною концепцією, спрямованою на перетворення відносин між людиною та природою. Основна мета - розширення можливостей для економічного зростання і створення глобальної природоохоронної стратегії виживання. Фокус полягає в

відновленні природних угруповань до такого рівня, який відповідає економічним можливостям, сприяючи відновленню біосфери.

Структура доктрини сталого розвитку включає збірні ідеї, положення та постулати різних наук, таких як філософія, соціологія, економіка та екологія. Ці принципи були взяті за основу документів ООН, зокрема "Порядок денний на XXI століття" (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Конвенції про зміну клімату [80], захист біорізноманіття, скорочення бідності, загальноєвропейську стратегію сталого розвитку, національні стратегії країн-підписантів Декларації Ріо-де-Жанейро та національні закони, за допомогою яких реалізуються стратегії розвитку країн. Доктрина сталого розвитку є основою нової соціально-економічної моделі, яка приходить на зміну панівній нині ліберальній доктрині, яка є деградуючою, оскільки в її межах неможливо знайти вирішення проблеми виживання людства, що розвивається [41, с. 12].

Зелену економіку та зелене зростання часто згадують як ключові елементи сталого розвитку. Зелена економіка відноситься до економічної системи, яка враховує екологічну стійкість і соціальний добробут, тоді як зелене зростання відноситься до економічного зростання, яке є екологічно стійким і соціально інклюзивним. Обидві концепції спрямовані на сприяння переходу до більш стійких моделей виробництва та споживання, враховуючи також соціальну справедливість та екологічну стійкість. Зелена угода має потенціал для стимулювання створення робочих місць і сприяння сталому економічному зростанню. Відбувається позитивний вплив на зайнятість, пов'язаний з переходом до більш екологічної економіки, особливо в таких секторах, як відновлювана енергетика, енергоефективність і практики циклічної економіки [78].

Слід відзначити, що у моделі сталого розвитку основних суб'єктів державного соціально-екологічного захисту більше, оскільки забезпечення захисту в рамках цієї моделі носить не соціальний, а соціоприродний та історичний характер. Тому поряд з тими соціальними об'єктами, які звичайно приймаються в розрахунок (особистість, суспільство), до їхнього числа повинні

увійти ще два важливих елементи: по-перше, крім сучасного покоління людства — всі майбутні покоління, заради яких, на думку багатьох, і повинен бути здійснений перехід до сталого розвитку. Отже, необхідно надавати однакову увагу забезпеченню безпеки як для сучасних, так і для майбутніх поколінь людей. Це відзеркалює основну концепцію сталого розвитку, яка передбачає виживання та постійний розвиток людської цивілізації при збереженні навколишнього природного середовища. Важливо враховувати роль природи, її екосистем та біосфери в цій стратегії [121, с. 100-103].

Навіть при всій її складності, концепція сталого розвитку ймовірно не стане популярною лише через "здоровий глузд". Ця ідея суперечить багатьом аспектам сучасного світогляду, включаючи ліберальні принципи необмеженої свободи та економічної влади, споживчий світогляд, бажання зберегти національно-культурну ідентичність і розуміння традиційного націоналізму. Таким чином, для його реалізації необхідні цілеспрямовані та організовані зусилля.

Велике значення у процесі сталого розвитку має Ольборзька хартія "Міста Європи на шляху до сталого розвитку", ухвалена учасниками Європейської конвенції зі сталого розвитку великих і малих міст Європи в м. Ольборг (Данія) у 1994 році. Ця хартія, яка є однією з найвідоміших у світі міжнародних документів щодо місцевого сталого розвитку, отримала підписи від 80 європейських органів місцевої влади і 253 представників міжнародних організацій, національних урядів, наукових інститутів, консультантів і приватних осіб [122]. Хартія визивала представників міст розпочати процес підготовки місцевого "Порядку денного на XXI століття" і розробити довгострокові плани дій щодо переходу до сталого розвитку.

Проект місцевих порядків денних-21 не лише "зелений/екологічний" план заходів. Він охоплює інтеграцію екологічних, соціальних, економічних і культурних аспектів, а також прагне підвищити якість життя членів місцевого співтовариства. Проект визнає, що ключову роль у досягненні цілей сталого розвитку відіграє місцева влада [121].

Однак екологічні проблеми загалом впливають на життя країни як детермінанта або частина національного процвітання та потенційних державних можливостей. Тому національна та міжнародна безпека неможливі без урахування екологічного фактору. З точки зору комплексного підходу до безпеки, будь-який аспект, який загрожує виживанню планети та її природи, повинен розглядатися як ризик безпеки. Смерть від ядерної катастрофи і смерть від нестачі повітря все одно є смертю. По-перше, темпи цих глобальних змін набагато швидші, ніж передбачали вчені раніше. Якщо ці процеси залишаються без контролю, вони стають незворотними. По-друге, екологічні проблеми – це проблеми зовсім нового масштабу. Навіть маючи необмежені ресурси, озоновий шар неможливо відновити або закрити озонову діру. Глобальне потепління неможливо зупинити без усунення причин. По-третє, різниця в рівні економічного розвитку впливає на здатність захисту від екологічних загроз, а погіршення стану навколишнього середовища впливає на розвиток економіки та послаблює її потенціал [121].

Згідно з даними експертів ООН, екологічна шкода від забруднення перевищує витрати на контрольні заходи, особливо в країнах, які розвиваються. Річні втрати від забруднення становлять 0,5-2,5% ВВП, при цьому витрати на політику зменшення забруднення в розвинених країнах складають 1-2% ВВП. Зокрема, екологічні загрози важко чітко визначити в термінах причинно-наслідкових зв'язків, оскільки вони тісно пов'язані між собою та з іншими соціальними, політичними та економічними факторами, що також впливають на стан безпеки [121].

Зростання конкуренції за володіння та використання ресурсів, таких як чисте повітря, вода, сільськогосподарські угіддя, риба та інші харчові ресурси, раніше розглядавши їх як безкоштовні, тепер становить реальну загрозу для регіональної безпеки. Екологічні проблеми, такі як масові міграції людей з територій, постраждалих від природних та антропогенних катастроф, розширюють поняття безпеки, яка тепер охоплює широкий спектр проблем захисту населення від будь-яких загроз.

Прийняття позиції, що екологічна безпека рівна чи навіть більш важлива, ніж військова безпека, сприятиме більш пильному підходу до екологічних питань. У рамках стратегії прогресивного розвитку основною проблемою є проблема збалансованості економічного зростання та охорони навколишнього середовища. На скільки б досконалыми не були сучасні рішення економічних проблем, вони негайно розпадуться, якщо не приєднатися до вирішення світових проблем. Природні основи життя потребують комплексного захисту. Ефективний захист навколишнього середовища неможливий без міжнародного співробітництва на глобальному рівні.

Росія займає третє місце в світі за видобутком нафти і відіграє значну роль у постачанні нафти і газу до Європи. Війна матиме негативні наслідки для екологічних заходів у Європі, відбудеться економічне зростання та підвищення вартості на споживання вугілля. Зростання цін на нафту і газ призведе до збільшення споживання вугілля, що, у свою чергу, негативно вплине на якість навколишнього середовища. Крім того, виникнення війни може перешкодити використанню вугільних ресурсів у Нідерландах та Угорщині. Таким чином, війна призводить до екологічного дисбалансу в Польщі та Німеччині зокрема. Уряди, політичні особи, які приймають рішення, зацікавлені сторони та екологи повинні розробити довгостроковий план щодо зміни парадигми від використання газу, нафти та вугілля до екологічно безпечніших відновлюваних джерел енергії [76].

Окрім забруднення навколишнього середовища, включаючи викиди токсичних хімікатів внаслідок пошкодження промислових об'єктів, існує занепокоєння щодо ядерної небезпеки, враховуючи наявність 15 реакторів на чотирьох діючих атомних електростанціях та численні радіоактивні джерела на інших об'єктах в Україні [85]. Війна в Україні висунула на перший план небезпеку нападу на атомні станції. Майже одразу після того, як наприкінці лютого почалося вторгнення Росії в Україну, одним із перших об'єктів, захоплених росіянами, був недіючий Чорнобильський об'єкт. Російські війська не забезпечили безпеку станції та відключили її від енергомережі України. Такі

перебої з енергопостачанням можуть перешкодити охолоджувальним басейнам, необхідним для понад 20 000 відпрацьованих паливних стрижнів, які все ще зберігаються в Чорнобилі, які зараз працюють від дизельних генераторів. Міністерство охорони навколишнього середовища України повідомило, що рух збройних сил збурює радіоактивний пил, що призводить до значного підвищення місцевих рівнів радіації, як повідомляє автоматизована система моніторингу станції до моменту її зупинки через відсутність електроенергії. Російські війська також обстріляли Запорізьку атомну електростанцію, найбільшу атомну станцію в Європі та дев'яту за величиною у світі [83].

Під час конфлікту покинуті вугільні шахти на Донбасі стають джерелом токсичних і радіоактивних речовин, призводячи до численних екологічних ризиків. Раптові перебої у виробництві шахт призводять до потреби постійно відкачувати шахтну воду; при відсутності відкачування токсична вода надлишково заповнює шахти, забруднюючи навколишню землю та питну воду. Забруднена вода переливається між шахтами через їх з'єднання, подальше поширюючи екологічні проблеми [84].

Сьогодні формування позитивного іміджу країни вимагає ефективної природоохоронної політики. Ставлення людини до природи стає важливим вказівником не лише цивілізованості, але й турботи окремих націй про нашу планету. На порозі нового століття внесок людства в охорону природи повинен збільшитися, щоб забезпечити адекватні умови для майбутніх поколінь. Навіть при науково-технічному прогресі та його досягненнях, людство стоїть на межі катастрофи. Це надає новий аспект безпеки, де військова обороноздатність та сила армії вже не є єдиними факторами захисту від загроз.

Основні поняття сучасної екологічної політики включають в себе "екологічний світогляд", "екологічна культура", "екологічна етика" та термін "екологічний імператив". Останнє часто розглядається як необхідність вирівнювання діяльності людини з природними обмеженнями або як зміна

парадигми в управлінні охороною, переходячи від стратегії обмеження до стратегії спільного розвитку природи і людини.

У сучасному уявленні термін "імператив" пов'язується з абсолютним велінням чи наказом, що видається або приймається від когось. У філософії етики цей термін означає безумовний моральний імператив, який впливає з природи речей і явищ.

Екологічний імператив визначає нагальну необхідність дотримання природних законів та повноцінного врахування їх вимог і обмежень у всіх аспектах людського життя, включаючи здоровий спосіб життя [117, с. 8-11].

1. Забезпечення екологічної цілісності глобальних та локальних територіальних систем є важливим завданням, враховуючи вплив антропогенної діяльності на різні території та взаємозв'язок природних ресурсів [117, с. 8-11].

2. Розвиток технологій для зменшення споживання невідновних ресурсів та їх заміна відновними є критичним, а обсяг споживання відновних ресурсів повинен бути узгоджений з їх здатністю до відновлення [117, с. 8-11].

3. Надходження відходів в біосферу повинно відповідати її здатності до адсорбування, уникаючи екологічних проблем, таких як зміни клімату та деградація землі [117, с. 8-11].

4. Здоров'я та цілісність екосистеми вимагають збереження різноманіття та ефективного функціонування природного середовища [117, с. 8-11].

5. Людська діяльність повинна дотримуватися масштабів, які біосфера може нівелювати, запобігаючи негативним наслідкам, що можуть залишитися назавжди [117, с. 8-11].

Україна сьогодні входить до країн, які не лише усвідомлюють реальні екологічні загрози, але й безпосередньо стикаються з ними. У цьому контексті поняття екологічної безпеки займає центральне положення і має чітко визначену правову базу, що установлює критерії якості навколишнього природного середовища, його окремих компонентів, а також якість продуктів,

одягу, умов утримання і т.д., встановлені законодавством. Дотримання цих критеріїв гарантує екологічну безпеку, а система нормативів визначає відповідні екологічні стандарти.

Деякі з цих стандартів стосуються гранично допустимих концентрацій токсичних речовин у повітрі, воді та ґрунті; рівень електромагнітного випромінювання, радіаційного впливу на довкілля, яке шкодить; вміст забруднюючих речовин у харчових продуктах і кормах. Крім цих нормативних документів, наявні численні нормативні документи, які встановлюють максимально допустимі критерії викидів забруднюючих речовин у природне середовище та межі негативного впливу фізичних і біологічних факторів на конкретні джерела забруднення. [65, с. 81].

Існує система державних інституцій, призначених для забезпечення виконання встановлених правил та положень. Хоча можна припустити, що ця система діє на максимальній потужності, виникають сумніви стосовно достатності, ефективності та адекватності цих зусиль. Це обґрунтовано тим, що смертність серед чоловіків в Україні у найпродуктивнішому віці (20-60 років) перевищує середньоєвропейський показник у три-п'ять разів.

Отже, виходить, що необхідно впровадження державної політики екологічної безпеки, яка буде стійкою, науково обґрунтованою та спрямованою на майбутнє. Ця політика повинна бути реалізована через розумну та організовану діяльність конкретних інституцій з метою захисту прав громадян України на безпечне навколишнє середовище та відшкодування завданої шкоди внаслідок порушення цих прав.

У контексті державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем необхідно розглядати механізм визначення термінів дослідження. Початковою точкою для цього стала категорія "державне управління регіональним розвитком", яка вказує на спрямованість державного управління. Основною метою є забезпечення оптимального узгодження національних цілей і інтересів із специфікою розвитку кожного регіону.

Державне управління регіональним розвитком визначається як сфера діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни у регіональному контексті за попередньо розробленою програмою. Мета регіональної політики полягає в створенні умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, активізації ринкових трансформацій, підвищення рівня життя населення та гарантування соціальних стандартів для кожного громадянина [109].

Основні завдання державного управління регіональним розвитком включають створення єдиного економічного простору та забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності, рівномірне вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів, ефективне використання потенціалу регіонів і комплексний екологічний захист [109].

Для розуміння суті управління екологічною стійкістю регіонального розвитку важливо враховувати два аспекти. Перший - це розгляд регіону як об'єкта впливу національного рівня, а другий - як суб'єкта впливу. Центральні органи виконавчої влади реалізують перший аспект, а місцеві органи влади та самоврядування - другий. Враховуючи специфіку екологічної безпеки, важливо забезпечити взаємодію національних та регіональних інтересів, визначивши чіткі права та повноваження для різних гілок влади. Недостатнє закріплення цих аспектів може призвести до конфліктів, знижуючи ефективність державного управління та рівень екологічної безпеки.

2.3. Зарубіжний досвід державного управління у сфері екологічної безпеки

Важливо відзначити, що в інших країнах для реалізації екологічно безпечного розвитку суспільства використовуються ефективні економічні, адміністративні та правові інструменти управління природокористуванням, при

цьому забезпечується великий рівень фінансування та стимулювання природоохоронної діяльності.

Досвід країн-лідерів свідчить, що інноваційна діяльність держави здобуває все більше значення у вирішенні екологічних питань. Країни, такі як США, Великобританія та Франція, активно реалізують масштабні цільові проєкти. Німеччина, Швеція і Швейцарія вирізняються розвиненою інфраструктурою, а Японія та Південна Корея зосереджуються на розвитку інноваційного середовища та раціоналізації економічної структури [42].

Іншими словами, ці країни акцентують не лише на ліквідації наслідків завданої шкоди довкіллю, але й на впровадженні інноваційних технологій, які обмежують ці збитки та запобігають негативним наслідкам антропогенного впливу на навколишнє середовище.

У багатьох регіонах Європи існують регіональні технологічні та інноваційні агентства, створені за підтримки держави, які підтримують інноваційну екологічну діяльність у регіонах шляхом:

- проведення семінарів для науковців у галузі управління знаннями у сфері охорони навколишнього середовища;
- допомога в отриманні різного виду офіційних ліцензій;
- організація трансферу технологій;
- проведення змагання між новаторами;
- фінансування участі інноваційних компаній у міжнародних ярмарках;
- організація інноваційних форумів та фестивалів;
- надання наукової допомоги студентам;
- координація діяльності закладів освіти;
- підтримка діяльності інноваційних кластерів [45, с.22].

За даними німецького агентства з питань навколишнього середовища, професійні екологічні інтереси, що групуються за пріоритетністю для навчаючихся, включають переробку відходів, екологічне право, водне господарство, очистку стічних вод, охорону ґрунтів, енергозбереження,

охорону довкілля на підприємствах, регіональне екологічне планування, екологічну експертизу, боротьбу з хімічним забрудненням, екологічну політику, аспекти сільськогосподарського виробництва, міжнародні аспекти охорони водних ресурсів, охорону біорізноманіття, екологічну освіту, екологічну консультацію та програми економії води [110, с. 25].

Важливий внесок у розвиток системи управління відходами в ЄС та відповідне законодавче забезпечення робиться завдяки програмам дій Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища, що визначають основні напрямки поводження з різними видами відходів, встановлюють межі управлінських повноважень та розглядають багатогранні аспекти відходів у конкретних соціально-економічних умовах [111, с. 167].

Аналіз досвіду провідних країн надає можливість визначити ефективні важелі та інструменти для захисту природних ресурсів. Польща слугує прикладом успішного використання економічних важелів у впровадженні екологічної політики, особливо в контексті європейських країн. Її досвід є цінним завдяки успішній реалізації інструментів екологічної політики та схожості природних і соціальних умов.

Польща визнає важливість екологічної передбачливості та розважливості, дотримуючись пріоритетів екологічної політики ЄС. Впровадження концепції "найкращих доступних технологій" (ВАТ) дозволяє досягти високої екологічної безпеки, а ця ініціатива була запроваджена в 1984 році директивою 84/360 ЄЕС для боротьби з промисловим забрудненням атмосферного повітря [112].

Серед ринкових регуляторів природокористування в Польщі можна виокремити такі [112]:

1. В Польщі екологічний податок використовується шляхом диференційованого оподаткування, залежно від "екологічної сприятливості" продукції. Концепція оподаткування розробляється так, щоб підприємства, які виробляють екологічно безпечні товари, не потрапляли у не вигідне становище порівняно з конкурентами, уникнувши здорожчання продукції [112].

2. Також важливими інструментами є податкові пільги і субсидії, спрямовані на стимулювання активного використання сучасних науково-технічних досягнень. Втрати бюджетних коштів, пов'язані із впровадженням податкових пільг, компенсуються надходженнями від оподаткування підприємств, які використовують екологічно небезпечні технології чи виробляють екологічно шкідливі товари [112].

3. Польща використовує пільгові позики як важливий інструмент для підтримки природоохоронних інвестицій у капітальні блага виробниками. Серед варіантів таких позик варто відзначити безвідсоткові або з субсидованими відсотками кредити, які спрямовані на фінансову підтримку підприємств, які впроваджують ресурсозбережливі та природоохоронні технології [112].

4. Також, ефективними інструментами стали платежі за забруднення довкілля та реформа ціноутворення.

5. Диференціація цін на екологічно забруднену та екологічно чисту продукцію виявилася успішною стратегією для досягнення позитивних результатів у зменшенні забруднення довкілля в Польщі [112].

Вивчення міжнародного досвіду впровадження екологічної політики свідчить про можливість впровадження конкретних заходів у формуванні та фінансуванні екологічної політики, які відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного збереження природного середовища та раціонального використання наявних і потенційних природних ресурсів. Також ці заходи сприяють підтриманню екологічної рівноваги в природі для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Так, країни ЄС широко використовують податки на одноразове використання тари для напоїв, поліетиленові пакети, продукти електроенергії, хімічні добрива і т.д. Наприклад, в Італії існує податок на поліетиленові пакети, в Нідерландах і Швеції - на сульфатні добрива, а во Франції - на упаковку для напоїв, призначені кошти спрямовуються на розв'язання проблем з переробкою упаковки. Податки ефективно впроваджують екологічну політику країни,

стимулюючи використання менше забруднюючих енергоносіїв та сприяючи зменшенню утворення відходів і покращенню їх утилізації [24, с. 131].

У розвинених країнах реалізація державної політики в еколого-економічному регулюванні майже неможлива без впровадження ефективних методів економічного стимулювання. Ці методи включають прямі та непрямі субсидії (інвестиції та покриття операційних витрат) для приватних компаній, регіональних та місцевих органів влади; надання позик та кредитів за вигідними умовами, банківські кредитні гарантії; встановлення систем прискореної амортизації для очисного обладнання та екотехніки; надання податкових пільг для прибутків, отриманих від екологічних програм приватними компаніями; та спеціальні тарифи для фірм, які здійснюють очищення стічних вод на муніципальних очисних спорудах тощо.

У країнах Європи, окрім екологічних податків, застосовуються інші економічні інструменти, зокрема стимулюючі заходи для сприяння переходу до електромобілів та гібридних автомобілів. У Бельгії, наприклад, компанії можуть отримати відшкодування 20% вартості електромобіля через пільги з податку на прибуток, а приватні покупці можуть отримати компенсації до 30% через зменшення податку на доходи фізичних осіб. Подібні підходи використовуються і в Естонії, де при купівлі легкового електромобіля держава компенсує до 50% його вартості, а також в Норвегії, Іспанії та Великобританії [128].

Міжнародний валютний фонд визнає, що податковий інструмент є найбільш ефективним для досягнення глобальної мети зменшення рівня викидів CO₂. Запропоновано ввести податок (збір) за тонну викидів вуглекислого газу на рівні 70 доларів США, щоб до 2030 року скоротити на одну третину рівень викидів в атмосферу. В Україні, хоча планується підвищення ставки податку на викиди, воно залишається порівняно низьким рівнем, а плановане підвищення до 30 грн./т у 2023 р. ще далеке від світових вимог [128].

У даному етапі розвитку цивілізації можна визначити, що одним з основних завдань України є пристосування національного екологічного законодавства до стандартів ЄС. Це можна досягти шляхом адаптації вже розроблених та прийнятих національних нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля до вимог європейського екологічного законодавства. Також важливо забезпечити ефективну реалізацію цих нормативів у державному управлінні екологією, гарантувати дотримання обов'язкових екологічних стандартів та систематично оцінювати ефективність діючого законодавства через оцінку досягнутих результатів.

Міжнародний досвід свідчить про накопичення значних знань у використанні адміністративно-правових та економічних інструментів для регулювання природокористування і охорони навколишнього середовища. Важливо враховувати, що немає універсального інструменту екологічного регулювання, і вибір кожного конкретного залежить від поставлених завдань та конкретних умов [114]

Україна використовує м'який тип механізму управління в екологічній сфері, спрямований переважно на боротьбу з наслідками екологічних проблем, а не на вирішення їхніх причин [114].

Для вирішення проблем екологічної безпеки України ключовими напрямками є: ефективне управління екологічною безпекою, розвиток екологізованої економіки та формування екологічної свідомості громадян. Важливо враховувати багатокритеріальність та конфліктність взаємодії багаторівневої еколого-економічної системи при плануванні економічної діяльності. Система еколого-орієнтованих економічних інтересів виступає кінцевим призначенням для забезпечення екологічної безпеки. Досягнення цієї мети передбачає реструктуризацію промисловості, розвиток чистих технологій, удосконалення законодавства та економічних механізмів, підвищення екологічної освіти та участі громадськості, а також реформування систем управління та контролю за охороною навколишнього середовища [115, с. 3-4].

Серед заходів щодо реформування системи державного контролю в сфері охорони навколишнього середовища, враховуючи досвід ЄС, передбачається скасування планових перевірок малих та середніх підприємств, які не становлять підвищеної екологічної небезпеки, з урахуванням моніторингу стану природи в конкретному регіоні. Річне планування нагляду ґрунтується на даних, наданих екологічно небезпечними суб'єктами господарювання, та результатів державного моніторингу стану навколишнього природного середовища [116].

Крім того, Україна має прийняти елемент комплексного механізму управління навколишнім середовищем, яким є участь громадськості, що стає все більш поширеним за кордоном. Забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації залишається ключовим завданням екологічної політики країн ЄС, оскільки добре поінформована громадськість є ефективним партнером органів державної влади та сприяє підвищенню якості прийняття державних рішень та контролю за їх відповідністю [23, с. 165]. Процедури отримання інформації, участі громадськості та доступу до правосуддя у справах екології слід узгоджувати на рівні уряду, а не обмежуватися лише рівнем Мінприроди. Проєкт Спільної екологічної інформаційної системи може значно покращити використання екологічної інформації, але вимагає активного підвищення обізнаності стосовно доступної інформації для прийняття рішень [23, с. 165].

Розглядаючи фінансове забезпечення реалізації екологічної політики України шляхом міжнародної інтеграції, можна зробити висновок, що для покращення накопичення, розподілу та використання ресурсів екологічних фондів необхідно децентралізувати екологічну політику, особливо щодо поділу екологічних платежів у фонди різних рівнів.

Проте, згідно з Бюджетним кодексом України, останніми роками спостерігається тенденція до централізації фінансових і бюджетних видатків на охорону навколишнього природного середовища. Також є певні законодавчі неузгодженості, оскільки перегляд фінансового законодавства України

готувався в першу чергу для підвищення ступеня децентралізації. Проте варто відзначити, що при розподілі коштів, пов'язаних із екологічним податком, спостерігається виражена тенденція до централізації, яка утруднює муніципалітетам надання достатньої фінансової підтримки для втілення природоохоронних програм та регіональних проєктів. Очевидно, що ця централізація коштів, призначених для екологічних заходів, може негативно позначитися на їх ефективності.

Зрозуміло, що нахил до централізації фінансових ресурсів для природоохоронних заходів може негативно вплинути на ефективність їх розподілу та використання.

Висновки до Розділу 2

Стабільність та екологічна природа оточуючого середовища, виснаження різноманітних ресурсів та екологічні виклики, пов'язані з діяльністю суспільства, представляють собою об'єктивні фактори, які потребують уваги будь-якої країни. Зміни в природному середовищі та екологічні аспекти в умовах постіндустріального розвитку суспільства вимагають нових підходів до взаємодії людей із природою, включаючи суб'єктні відносини.

Проблема забезпечення сталого розвитку підкреслює необхідність усвідомленого керівництва та регулювання взаємодії між «суспільство-природа» з урахуванням екологічних і моральних норм для досягнення прогресу суспільства. Перші спроби розвитку цього напрямку знайшли відображення в концепціях: обмеженої відповідальності людини за збереження природи; глобальна рівновага (нульові темпи зростання); відповідальність за стан екосистеми Землі; сталий динамічний розвиток.

Керівництво стійкістю регіональних еколого-економічних систем є результатом взаємодії різних суспільних сил, з державним урядом на головній ролі. Уряд повинен захищати колективні інтереси та загальне благо, зокрема забезпечуючи безпечне довкілля. Однак багато завдань можна вирішувати на регіональному рівні, що дозволяє враховувати екологічні інтереси населення при прийнятті рішень щодо розвитку.

Принцип гармонійного розвитку найкраще впроваджується регіональними органами влади, які визначають політику охорони природи та забезпечують екологічну безпеку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1. Концептуальні засади удосконалення екологічного законодавства відповідно до потреб сталого екологічного розвитку держави

Вдосконалення екологічного законодавства визначено як стійка та позитивна традиція в розвитку цього сегменту правового регулювання, особливо після введення в дію Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року [50]. Ця ініціатива активно впроваджується у спеціальний розділ річної Національної доповіді з охорони навколишнього природного середовища відповідно до вимог зазначеного закону.

Під удосконаленням екологічного права розуміється систематичний процес діяльності органів публічної влади та створення ними робочих груп для розробки законопроектів, що регулюють екологічні правовідносини, модифікація чинних нормативно-правових актів внаслідок аналізу практики використання екологічного законодавства., а також зобов'язаннями, прийнятими Україною щодо цього [14, с. 213].

Отже, це неперервний процес апдейту чинного законодавства відповідно до Конституції України, міжнародного права та власної практики, спрямований на реалізацію та захист екологічних прав громадян та інших суб'єктів довкілля, а також правових відносин. Удосконалення екологічного законодавства тісно взаємодіє з законами та іншими нормативами, розробленими спеціально уповноваженими державними органами відповідно до чинного законодавства.

Основні цілі політики України у сфері захисту природи, раціонального використання ресурсів та забезпечення екологічної безпеки фокусуються на вдосконаленні законодавчого середовища в різних його формах. Концепція

національної екологічної політики України на період після 2020 року передбачала подальший розвиток цього законодавства, його гармонізацію з європейським та міжнародним законодавством, розробку проєкту Екологічного кодексу України та забезпечення його прийняття та реалізації [14, с. 214].

Удосконалення екологічного законодавства впливає із мети та завдань цього блоку законів та необхідних документів, які визначають стратегію реалізації екологічної політики держави в сучасності та у майбутньому. Це важливий етап у формуванні правової держави, її демократизації та системного пристосування механізму правового регулювання до потреб сталого соціально-економічного та еколого-політичного розвитку країни. Удосконалення законодавства спрямоване на створення громадянського суспільства, здатного вирішувати актуальні екологічні та правові проблеми в реальному часі, а також ефективно реагувати на екологічні загрози та виклики природного та антропогенного характеру.

Не буде перебільшенням сказати, що вдосконалення екологічного законодавства є стратегічним шляхом України щодо його адаптації до потреб сьогодення та створення законодавчої бази, яка гарантує реалізацію та беззаперечний захист прав у сфері охорони навколишнього природного середовища, а також задоволення потреб громадян, гарантування відповідності екологічних інтересів держави міжнародним екологічним нормам і стандартам. Удосконалюється природоохоронне законодавство шляхом його систематизації у відповідних правових формах [18, с. 217].

В Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України від 05 березня 1998 року, вперше офіційно зазначалося про підготовку і прийняття кодифікованого законодавчого акту у формі Екологічного кодексу України, хоча без визначення конкретного терміну його прийняття. Ця позначка виявилася нездійсненою проблемою для держави, оскільки не було належної робочої групи, концептуальних ідей та прийнятного варіанту кодексу для

реалізації. Причинами стали відсутність належної робочої групи, відсутність концептуальних ідей для проекту кодексу та необхідність консолідації приписів щодо регулювання трьох блоків правовідносин в одному законодавчому акті [118, с. 7].

Важливо враховувати концептуальний аспект, який деякими науковцями та практиками сприймається як розгляд екологічних правовідносин лише як сукупності відносин, пов'язаних із захистом природних ресурсів та охороною навколишнього середовища, при цьому виключаючи правовідносини в сфері екологічної безпеки.

За цих обставин розробку проекту Екологічного Кодексу України не вдалося доопрацювати та завершити, що значно ускладнило кодифікаційний процес удосконалення екологічного законодавства, а отже, потрібен додатковий час для розгляду питання правового регулювання у справах про перелічених положень, розробити методику такої підготовки до сучасних еколого-правових засад [7, с. 9].

Виділяють два шляхи створення Екологічного кодексу України:

- 1) Кодифікація лише некодифікованих законів.
- 2) Кодифікація кодифікованих (Земельний, Лісовий, Водний кодекси тощо) та некодифікованих законів [124].

Дехто вважає, що другий підхід може сприяти створенню більш чіткого, системного та узгодженого закону. Кодифікація може бути обґрунтована схожістю структури та дублюванням кодифікованих законів. Такий проект має передбачати загальну та спеціальну (особливу) частини. У загальній частині будуть визначені терміни, основні права та обов'язки суб'єктів екологічного права та інші загальні положення, а спеціальна частина буде регулювати правовий статус конкретних об'єктів екологічного права, таких як ліси, водойми та інші [124].

Гетьман Анатолій Павлович у своїй публікації «Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи» пропонує альтернативний підхід до кодифікації, визнаючи прийняття Кодексу законів України про

довкілля більш доцільним. Він аргументує це несприятливістю для об'єднання існуючих кодексів та законів в рамках Екологічного кодексу через їхню спорідненість за формою. Замість цього, він вбачає можливість створення Кодексу законів України про довкілля, який інтегрує змістовне наповнення існуючих кодексів та законів екологічного спрямування, утворюючи єдине законодавче підґрунтя для майбутньої законотворчої та правозастосовчої практики[124].

Схоже, що вказані причини виявилися перешкодою для структурування екологічного законодавства в умовах складної економічної та політичної обстановки в Україні. Систематизація та адаптація еколого-правового механізму до сучасних реалій для ефективного вирішення екологічних проблем стикались із складнощами через неспроможність існуючого механізму вирішувати складні екологічні питання та відхилень від чинного природоохоронного законодавства в умовах постійної кодифікації різних сфер правового регулювання. Постійна робота над кодифікацією різних кодексів та законів робила проблеми екології менш пріоритетними та можливо спричинила невдачі у подоланні екологічних викликів [7, с. 10].

В цьому процесі екологічна правова думка виявилася менш активною, не висуваючи більш радикальних шляхів систематизації екологічного законодавства, що є головним напрямом його системного вдосконалення.

Кодифікація екологічного права є однією з найбільш актуальних тем у сучасній теорії та практиці екологічного права. Це питання постійно обговорюється у наукових публікаціях та дискусіях, спрямованих на удосконалення правової системи, систематизацію, та розвиток природоохоронного права та екологічного законодавства.

Навіть при зрослому науковому та законодавчому інтересі, кодифікація екологічного законодавства продовжує залишатися актуальною темою на науково-практичних конференціях, «круглих столах» та інших подібних форумах науковців і практиків, що свідчить про те, що багато аспектів, пов'язаних із покращенням екологічної законодавства, виникнення суттєвих

колізій, дублювання та наявність різноманітних підходів науковців і практиків до об'єднання екологічного законодавства в цілісну та злагоджену систему, яка нормалізує наявні прогалини в регулюванні екологічних правовідносин [3, с. 180].

Останнім часом також у еколого-правовій літературі з природоохоронного права переважає думка, що кодифікація екологічного права потребує розробки та прийняття єдиного, кодифікованого закону у вигляді Екологічного кодексу України. Деякі експерти висловлюють думку, що важливо впровадити Кодекс Законів про довкілля, який закінчить кодифікаційний процес у сфері регулювання відносин у сфері довкілля.

Даний погляд на кодифікацію законодавства досить поширений у теорії права, яка розглядає кодифікацію як продукт законодавства, що є останнім етапом регулювання законодавства, тобто систематизації.

Хоча пропозиція є вірною, в реальних умовах в Україні її втілення малоймовірне, особливо з урахуванням дії Закону України про охорону навколишнього природного середовища від 25 червня 1991 року [50], який визначає регулювання екологічних правовідносин. Законодавча практика свідчить, що кодифікація не обмежується лише прийняттям відповідних законів і завершенням удосконалення цього блоку законів [3, с. 181].

Важливо відзначити, що прийняття відповідного законодавчого акту не лише завершує кодифікаційний процес, але й ініціює його та надає юридичну форму подальшій систематизації екологічного законодавства. Прикладом є Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" [50], який не лише встановив правову основу для регулювання екологічних правовідносин, але й визначив перспективи прийняття багатьох екологічних законів, зокрема в сфері екологічної безпеки, регулювання екологічно небезпечних зон, та законодавства про природні ресурси. Цей закон фактично став основою для екологічного законодавства незалежної України.

Фактично цей закон започаткував кодифікаційний процес у згаданій сфері української незалежності та створив правову базу для розвитку окремих

інституцій та відділів екологічного права, наприклад, Інституту захисту громадянських прав, екологічної експертизи, регулювання та стандартизація охорони навколишнього середовища, господарського механізму, галузі екологічного права тощо [23, с. 155].

У цьому контексті не можна розділяти думку про те, що екологічне право є однією з некодифікованих галузей права.

З методологічної точки зору кодифікація є не самоціллю розробки та прийняття кодифікованого нормативно-правового акта, що закриває процес кодифікації відповідного блоку законів, а процедурою, яка відповідає законодавству імплементаційних відносин відповідно до з вимогами правового регулювання з метою досягнення еколого-економічного розвитку, забезпечення сталого соціально-політичного розвитку суспільства, держави і права на рівні тенденцій правового регулювання, міжнародних вимог і пріоритетів.

Такий процес виявляється стійким, тривалим і закономірним у контексті удосконалення та систематизації механізму правового регулювання. Він передбачає постійне вдосконалення через адаптацію законів та інших нормативно-правових актів до потреб сучасних держав у соціально-політичному, економічному та екологічному розвитку. Це спрямовано на задоволення потреб та вимог наднаціональної, національної та регіональної екологічної політики, а також на забезпечення реалізації та захисту екологічних прав громадян, інтересів держави і народу України [5, с. 14].

У ґносеологічному вимірі кодифікація може розглядатися як процес пізнання функціонування екологічного законодавства та оцінки його ефективності, визначення поваги до нього та його адаптації до вимог міжнародного правопорядку та основного права держави. Це також включає аналіз взаємодії суспільства і природи, людини і навколишнього середовища, спрямований на досягнення сталого соціально-економічного та еколого-політичного розвитку держави та вирішення еколого-правових проблем.

Аксіологічний аспект кодифікації, у свою чергу, фокусується на визнанні людини, її здоров'я, життя і безпеки як найвищих соціальних цінностей України

та інших природних об'єктів. Цей аспект включає процес правового регулювання для захисту природних та створених людиною цінностей, враховуючи їхню роль у загальному багатстві нації. Особлива увага приділяється відповідності національних та міжнародних стандартів у сфері еколого-правового захисту та охорони.

Поєднання цих факторів у процесі кодифікації екологічного права дає змогу підняти тематичну структуру екологічного правовідносини до рівня сучасних вимог, основних імперативів та пріоритетів чинного екологічного права з урахуванням вимог законодавства та інші можливості держави та правові орієнтації суб'єктів цих правовідносин і здійснення ними юридичних осіб. Об'єкти в конкретно-історичних реаліях нашого життя [5, с. 15].

Кодифікація екологічного законодавства – одне з актуальних питань сучасної теорії екологічного права, її застосування в реальній практиці законотворення [123].

Як відзначає А. П. Гетьман, з урахуванням обсягу і характеру екологічного законодавства, важливо розглядати форму консолідації чи кодифікації в найближчому майбутньому. Ця форма дозволяє об'єднати десятки і навіть сотні актів з одного питання в один узагальнюючий документ, покращуючи структуру чинного екологічного законодавства та усуваючи дублювання, суперечності і неузгодженості [123].

Згідно з ключовими політико-правовими документами України, досі не вирішено питання чіткості та визначеності кодифікації екологічного законодавства. Наприклад, Постанова Верховної Ради України від 05 березня 1998 року передбачала систематизацію законодавства у сфері охорони довкілля та природних ресурсів шляхом розробки та прийняття Екологічного кодексу України. Цей підхід також підтримано концепцією національної екологічної політики від 17 жовтня 2007 року. Однак Основні засади державної екологічної політики на період до 2020 року, прийняті 21 грудня 2010 року, навіть не вказують на необхідність кодифікації через Екологічний кодекс України,

зосереджуючись лише на приведенні законодавства у відповідність із стандартами *acquis communautaire* [118, с. 12].

Враховуючи викладене, постає сумнів щодо необхідності того, щоб Екологічний кодекс України був виключно кодифікаційним актом, а не, наприклад, формою спорідненої консолідації для систематизації екологічного законодавства.

Акт консолідації, на який, на мою думку, може посилатися Екологічний кодекс України, є вищою формою інтеграції еколого-правових правових норм, генетично однорідних і векторних у регулюванні природоресурсних, ландшафтних правовідносин, пов'язані з екологічною безпекою кожної людини, кожної нації та функціонуванням держави. Тому важливо чітко визначати та поєднувати їх у єдину систему правового регулювання та правового захисту, що ґрунтується на суб'єктивних, природних та набутих екологічних правах людини і громадянина. Контури цих прав визначені в екологічному законодавстві, як основа, де ключові положення містяться у Законі України про охорону навколишнього середовища [50] – своєрідному законі про основи екологічного законодавства України та кодифікаційному акті молодій незалежній держави. [1, с. 19].

Результати дослідження вказують на те, що науковці, організуючи дві неофіційні інкорпорації екологічного законодавства в Україні, створюють логічну самостійну підсистему екологічного законодавства, яка вплітається в загальну законодавчу структуру України. Як показує практика систематизації в цій сфері, давно існувало прагнення перетворити цю підсистему в логічно завершений процес механізму правового регулювання і лише шляхом кодифікації окремих його ланок довести до виключно позитивного результату, заснованого на механізмі правового регулювання в цій області та практики судового розгляду актів екологічного законодавства, вироблене судовою практикою судових установ України, наукові нормативні акти, вироблені сучасною теорією науки екологічного права, їх прагматичні передбачення, сформульовані ідеї, уроки та концепції, висновки науково-практичних

конференцій, круглі столи, семінари та інші подібні форуми науковців і практиків у галузі екологічного права. Тому не випадково досі не розроблено концептуальних засад одного комплексного законопроекту, що регулює екологічні правовідносини, а щодо його форми, структури та змісту, враховуючи специфіку складу суб'єкта екологічних правовідносин, формування правосуб'єктності осіб, які мають право її володіння, користування, розпорядження та управління, форми її реалізації в сучасних умовах [14, с. 90].

При такому поділі підходів до юриспруденції, як щодо їх підготовки, так і змісту, малоймовірно провести опрацювання на рівні законодавчого процесу, зокрема на рівні кодифікації, і тим більше створення консолідованого правового акта.

Отже, думка про доцільність систематизації дійсно існує, але форми її застосування в законодавчому процесі принципово відрізняються на теоретичному та практичному рівні, що не сприяє консолідації зусиль науковців та аналітиків. Таких труднощів, на мою думку, можна уникнути, запровадивши таку правову форму систематизації екологічного права, як модернізація екологічного права, якій, на мою думку, недостатньо приділяється уваги в теорії права, а особливо в теорії екологічного права [23, с. 166].

В останні роки, важливим аспектом у функціонуванні України стала модернізація екологічного законодавства. Метою цього процесу є позбавлення його архаїчних елементів, спадщини радянської епохи, і пристосування до стандартів міжнародного та європейського права. Це напрямок спрямований на відповідність до вимог екологічної безпеки, прав громадян у сфері екології та формування офіційної державної екологічної політики України [25, с. 24].

Модернізація екологічного права є найбільш мобільною, оперативною та дієвою формою удосконалення екологічного права, оскільки на відміну від кодифікації не вимагає розробки універсальних і складних кодифікованих нормативно-правових актів, а дозволяє систематизувати в потрібних напрямках шляхом відповідних змін і доповнень, змінює та доповнює окремі інститути

(субінститути) та галузі природоохоронного права та не вимагає значущих змін у чинному екологічному законодавстві та концептуальних основах чинного законодавства, яке ґрунтується на Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року [50].

Важливо, щоб модернізація екологічного законодавства реагувала оперативнo на наявні екологічні виклики та відповідала потребам, які визначені в міжнародних та національних нормативних актах, втілюючи національну екологічну політику [36, с. 159].

Країни повинні сприяти участі та обізнаності громадськості, забезпечуючи загальний доступ до екологічної інформації. Для України особливо важливим є принцип впровадження ефективного законодавства щодо охорони навколишнього середовища, регулювання відповідальності та компенсації за забруднення та шкоду довкіллю, оцінка впливу на довкілля планованої діяльності. Спільна робота країн для створення відкритої міжнародної економічної системи, спрямованої на сталий розвиток, важлива. Важливо, щоб екологічна політика не обмежувала міжнародну торгівлю, а фінансова відповідальність за забруднення несли ті, хто його спричиняє.

Держави мають повідомляти одна одну про можливі стихійні лиха або діяльність, яка може призвести до шкідливих транскордонних наслідків. Для забезпечення сталого розвитку необхідно маєтсья повне наукове розуміння проблем, тому країни повинні обмінюватися знаннями та новими технологіями.

Стихійні лиха виникають, коли небезпека взаємодіє з економічною, соціальною, екологічною та фізичною вразливістю. Рівень розвитку та економічна структура зазвичай визначає вразливість країни до стихійних лих. Ціль сталого розвитку під назвою «Кліматичні дії» підкреслює важливість пом'якшення наслідків зміни клімату. Серйозність стихійних лих спонукала Організацію Об'єднаних Націй розробити концепцію Сендайської рамкової програми щодо зменшення ризику лих на 2015–2030 роки. Рамкова основа спрямована на мінімізацію ризику поточних катастроф і уникнення майбутніх катастроф шляхом інтегрованого виконання соціальних,

економічних, політичних, екологічних, структурних, освітніх, інституційних, культурних, медичних, технологічних і правових заходів. Встановлені пріоритети в структурі включають: усвідомлення ризику стихійних лих; ефективне врядування для подолання ризиків стихійних лих; підвищення готовності до швидкого реагування та «краще відновлення» в реабілітації та реконструкції [77].

Думки науковців щодо правової природи консолідації неоднозначні, особливо щодо створення консолідованого природоохоронного права. Наприклад, В. Костицький зазначає, що можливості консолідації в цій сфері є нульовими [38]. Таке може бути у федеративній системі. Проте це видається цілком реальним в умовах унітарної держави.

На думку деяких дослідників, консолідація полягає не в роботі з нормативними положеннями, а в нормативно-правових актах і виданні на їх основі нового уніфікованого нормативного акта або їх сукупності у відповідній формі. Систематизація ж полягає в усуненні дублюючих положень з важливих питань і адаптації їх до потреб практичного застосування. Це означає консолідацію з елементами процесу кодифікації в частині узгодження та узгодження положень реалізації новоствореного акта консолідації або їх групи, скасування другорядних актів щодо внесення змін до чинного природоохоронного законодавства України. Тому ми розглядаємо консолідацію як можливий проміжний варіант для розробки Екологічного кодексу України. Сьогодні всебічного значення набуває консолідація екологічного законодавства, зокрема інтеграція законодавства про природні ресурси та законодавства про екологічну безпеку [23, с. 155].

Водночас не можна погодитися з думкою дослідників, що консолідація включає не опрацювання нормативно-правових актів, які містяться в індивідуальних нормативно-правових актах, а лише такі нормативно-правові акти, і цю роботу має виконувати орган законодавчої влади на рівні парламенту держави.

Необхідно консолідувати законодавчі акти, які включають в себе відповідні нормативно-правові положення, для їх упорядкування, узгодження, виключення дублюючих положень та створення логічної та цілісної системи. Це дозволить вирішити екологічні проблеми шляхом усунення протиріч, конфліктів та об'єднання правових норм.

Вдосконалення екологічного законодавства передбачає завершення кодифікаційного процесу, що регулює правові відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки на законодавчому рівні. Нижче представлено лише кілька наукових поглядів щодо цього.

→ По-перше, впровадження кодифікованого Закону або Кодексу про природно-техногенну (екологічну) безпеку є першочерговим кроком удосконалення законодавства у цій сфері. Проєкт, розроблений науковою групою вчених в 2001 році та спрямований до Міністерства екології та природних ресурсів, враховує результати відповідного наукового дослідження, проведеного на юридичному факультеті КНУ [118, с. 25].

→ Важливо відзначити, що хоча наукові підходи членів авторського колективу законопроєкту могли еволюціонувати з часом, проте наукова версія була схвалена Міністерством екології та природних ресурсів та отримала погодження від заінтересованих міністерств та відомств, що дозволило його подальшу передачу до Кабінету Міністрів [118, с. 26].

→ У сучасних умовах, з урахуванням екологічних, економічних та політичних реалій, законопроєкт значно зазнав б користі, якщо б у ньому були враховані положення щодо особливостей правового режиму проведення генетично-інженерних досліджень та загальної діяльності в цій галузі, з урахуванням забезпечення правил біобезпеки та біологічного захисту. Цю ідею можна реалізувати відповідно до Концепції Державної цільової програми біобезпеки та біологічного захисту на 2015-2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 червня 2012 року No 466. Важливо також врахувати вимоги Картахенського протоколу «Про біобезпеку» [81] до Конвенції про біологічне різноманіття, які стосуються безпечного

переміщення живих змінених організмів. Запровадження в законопроект відповідного розділу, наприклад, "Механізм забезпечення біобезпеки для довкілля, життя і здоров'я людей," може стати важливим кроком у розвитку екологічного законодавства, що містить набір організаційних та правових інструментів для роботи з живими модифікованими організмами на всіх етапах їх використання та переміщення. Це особливо важливо у випадку використання генетично модифікованих організмів як харчових продуктів, добавок, кормів для тварин чи при їх обробці [118, с. 26].

→ По-четверте, в рамках превентивних заходів екологічної безпеки висвітлити положення про характеристику превентивних заходів проти різних типів загроз – хімічних, радіологічних, зокрема у сфері поводження з небезпечними відходами, викидами та стічними водами, запобігання з небезпечний вплив на стан окремих ландшафтів, довкілля, здоров'я та життя населення [118, с. 27].

Необхідно виробити ефективний механізм для розробки єдиного кодифікованого чи консолідованого закону, аналогічного Екологічному кодексу України, враховуючи накопичені здобутки у правозастосовній практиці України.

3.2. Перспективи зміцнення екологічної безпеки України в контексті стимулювання соціально-економічного розвитку держави

Неоспоримо, господарська система складається із трьох основних підсистем: економічної, соціальної та екологічної, які відповідають ключовим компонентам концепції сталого розвитку. Економічна складова передбачає раціональне використання обмежених ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій для охорони природи, енергії і матеріалів, включаючи видобуток та переробку сировини, створення екологічно чистої продукції, мінімізацію відходів та їх переробку [45, с. 22]. Стабільність економічної підсистеми може бути забезпечена, якщо частина прибутку від експлуатації

невідновлюваних ресурсів направляється на підвищення вартості відновлюваних ресурсів.

Важливим у цьому контексті є справедливий розподіл благ в середині суспільства та між поколіннями. Згідно з концепцією розвитку людина є суб'єктом самостійного росту, а не лише його об'єктом. Таким чином, особистість повинна активно брати участь у процесах, що визначають її життєдіяльність. Екологічна складова стійкого розвитку передбачає гармонійне поєднання біологічних і фізичних природних систем, створених людиною. Життєздатність екосистем, зокрема їх здатність до самовідновлення та адаптації до змін, стає ключовим аспектом для стійкості біосфери. Акцент робиться на їхній здатності до динамічного самовідновлення та адаптації, а не на збереженні в статичному ідеальному стані.

Неефективне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища та втрата біорізноманіття погіршують здатність екосистем до самовідновлення. Узгодження трьох згаданих компонентів сталого розвитку та трьох основних підсистем економічної системи - економічної, соціальної та екологічної - представляє собою складне, але обов'язкове завдання. Порушення балансу між цими компонентами може призвести до ризику переходу в неконтрольований стан розвитку [23, с. 155].

Прогнози щодо позитивного впливу на економіку або екологію від впровадження конкретного механізму для створення еколого-економічної рівноваги часто не виправдовуються. У результаті рівновага стає більш ситуативною, нестійкою або неефективною (див. рис. 3.1).

Таке пояснення обумовлено тим, що складні національні соціально-економічні та екологічні системи постійно знаходяться у стані динаміки. При переході між різними станами рівноваги порушуються існуючі структурні зв'язки між економічними та екологічними процесами, що призводить до відхилень та невизначеної поведінки суб'єктів господарювання.

Отже, ключовою науково-практичною метою у сфері політики та механізмів розвитку національної економіки є ефективне керівництво

трансформаційними процесами, спрямоване на підтримку еколого-економічної системи та забезпечення поступового розвитку з позитивним впливом.

Контроль за еколого-економічними процесами на рівні країни має базуватися на механізмах територіального групування на основі виникнення структурних балансів, механізмах міжтериторіального балансування та механізмах прогнозування моделі розвитку окремих територій. Це дасть змогу одночасно керувати процесами трансформації кількох територіальних одиниць в одній ситуації та прогнозувати загальну траєкторію розвитку країни [46, с. 84].

Система моніторингу відіграє важливу роль у регулюванні розвитку національної економіки, оскільки її результати є основою для прийняття управлінських рішень. Моніторингова система повинна відповідати оточуючому середовищу, бути функціональною, відкритою для інформації, адаптивною до змін, враховувати поточні вимоги і потреби, готову трансформуватися при необхідності.

Рис. 3.1. Механізми регулювання еколого-економічної системи на засадах сталого розвитку (джерело [3, с. 21])

Моніторинг має за завдання високий рівень обробки інформації у його інформаційній частині, аналіз і обробку інформації у частині аналітики, а також формування висновків і рекомендацій у консультативній частині з метою впливу на ситуацію. Тому систему моніторингу слід будувати на основі регіонального представництва шляхом створення територіальних підрозділів із центральної структури. Це суттєво сприятиме врахуванню специфіки не лише на регіональному рівні, а й на адміністративно-територіальних рівнях нижче, суттєво спростить управління системою [46, с. 85].

Якщо розглянути пропозиції науковців щодо вдосконалення соціально-екологічних та економічних систем, то основними напрямками удосконалення соціоекологічних та економічних систем визначено:

- створення економічного механізму управління соціально-економічним розвитком;
- здійснення природоохоронних заходів у сільській та малозабудованій місцевості;
- посилення соціальної інфраструктури та здоров'я населення;
- розвиток сільського господарства, використовуючи інноваційні технології;
- відновлення промислових екосистем з урахуванням економічної ефективності локальних екосистем. [56, с. 74].

Удосконалення регулювання економічної системи вимагає використання таких інструментів:

- 1) адміністративного характеру – зменшують адміністративні бар'єри з метою спрощення договорів купівлі-продажу технологічних інновацій; встановлення нормативів інтенсифікації виробництва; зменшити адміністративні перешкоди для спрощення угод купівлі-продажу патентів; створення платформ для обміну інноваціями; встановлення системи консультування патентних заявок, створення інформаційних майданчиків для пошуку підрядників, розробки проєктної документації та оцінки тощо; розробка стратегії комплексної модернізації галузі, що здійснюється паралельно з

впровадженням прогресивніших технологічних процесів, комплексною механізацією та автоматизацією виробництва;

2) економічного характеру – напрямок державних підприємств у збільшенні виробництва, яке може мати мультиплікаційний результат для всього бізнес-середовища; створення додаткових джерел фінансування витрат на внутрішні дослідження та розробки; забезпечити технологічний прорив у стратегічно важливих напрямках; раціоналізувати співпрацю наукових організацій з підприємствами, підтримувати дослідницькі проєкти недержавних наукових закладів;

3) соціально-психологічного характеру – вплив на систему цінностей сталого розвитку, формування засад «зеленої економіки» шляхом інформування в засобах масової інформації, організації зборів, соціальних проєктів, громадських ініціатив для стимулювання інноваційної діяльності [61, с. 142-143].

Основні принципи економічної політики включають в себе невтручання держави в господарську діяльність та обмеження її прямих фінансових стимулів, гарантування рівних умов надання державної допомоги, а також надання пріоритету збереженню коштів у економіці.

У контексті удосконалення регулювання екосистеми необхідно забезпечити:

— розробку плану просторового розвитку, нормативно-правових документів щодо містобудування, виконання комплексних програм розвитку муніципальної інфраструктури;

— впровадження на підприємствах ресурсозберігаючих та безвідходних технологій;

— поступове зменшення викидів шкідливих речовин, розміщення відходів відповідно до встановлених нормативів;

— розробка ефективної системи поводження з відходами та повторне використання ресурсів;

- відбудова очисних споруд виключно за сучасними технологіями;
- ліквідація несанкціонованих сміттєзвалищ, які не відповідають вимогам законодавства до полігонів твердих побутових відходів;
- будівництво очисних споруд;
- удосконалити систему управління транспортуванням ТПВ шляхом впровадження селективного збору ТПВ, сортування відходів, ефективного видалення та утилізації, екологічно безпечного видалення;
- розвиток екологічно чистих засобів транспорту та палива;
- зменшення питомих витрат води в житлово-комунальному господарстві [61, с. 144].

Внаслідок впровадження цих заходів очікується зменшення негативного впливу на екологію, покращення стану довкілля, установлення ефективної системи управління відходами, збереження ресурсів та розвиток громадянського суспільства.

Результатами від реалізації цих заходів будуть:

- зменшення негативного впливу на навколишнє середовище;
- навколишнє середовище набагато чистіше;
- створення системи управління відходами;
- охорона ресурсів;
- розвиток громадянського суспільства.

Бомбардування цивільних об'єктів Росією підкреслює необхідність зміцнення міжнародного гуманітарного права для захисту цивільного населення та навколишнього середовища під час збройного конфлікту. Негайно слід вжити рішучих кроків, щоб утримати Путіна від подальших нападів на цивільну інфраструктуру. Оскільки 36 відсотків бюджету російського уряду було отримано від продажу нафти і газу в 2021 році, заходи з негайним початком можуть включати заборону імпорту російської нафти і газу, як нещодавно зробили США. США можуть ще більше посилити тиск на Саудівську Аравію та Об'єднані Арабські Емірати з метою збільшення

видобутку нафти в короткостроковій перспективі, тоді як європейські плани щодо зменшення залежності від викопного палива з Росії та з інших країн мають бути реалізовані швидше [83].

Міжнародні організації, такі як Червоний Хрест, могли б відіграти значну роль у запобіганні катастрофам, ведучи переговори на основі міжнародного гуманітарного права щодо припинення атак на небезпечні об'єкти в Україні. Окрім підтримки збору та оцінки важливих даних і допомоги ослабленим природоохоронним органам на всіх рівнях, міжнародне співтовариство має також намагатися докласти значних зусиль для підтримки післявоєнного відновлення України, включаючи відновлення довкілля. Важливо також допомогти Україні забезпечити те, щоб величезне завдання відбудови країни та її економіки не виконувалося за рахунок нових екологічних витрат [84].

У 2022 році Комісія міжнародного права ухвалила «Проект принципів охорони навколишнього середовища по відношенню до збройних конфліктів», яка забороняє застосування методів і засобів ведення війни, які можуть спричинити серйозну шкоду навколишньому середовищу. Швидкий розвиток міжнародного права часто відбувається після особливо жорстоких воєн, наприклад, Женевська конвенція 1949 року, що відбулися після Другої світової війни. Враховуючи давні принципи військової необхідності та пропорційності вже існують вагомі правові аргументи притягнути Росію до відповідальності за її військові дії, що спричинили масштабну екологічну шкоду в Україні [87, с. 10].

Основними напрямками вирішення екологічних проблем в Україні можуть бути наступні. Підвищити готовність України до реагування на надзвичайні ситуації є ключовим кроком для попередження та пом'якшення серйозних інцидентів, таких як забруднення небезпечних об'єктів. Це включає відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, розмінування та рекультивацію земель. Гарантувати демілітаризацію та деокупацію Запорізької атомної електростанції є ефективним заходом для запобігання потенційній

ядерній катастрофі. Підтримка робіт з виявлення, документування та оцінки збитків для навколишнього середовища та здоров'я населення потребує посиленої координації та систематичної підтримки. Залучення міжнародних організацій та громадянського суспільства грає ключову роль у вирішенні екологічних проблем. Гуманітарні та розміновувальні організації повинні враховувати екологічні аспекти в своїх операціях, враховуючи ризики та наслідки для природи. Запровадження механізмів відповідальності за збитки для довкілля та розвиток міжнародної архітектури є критичними кроками. Забезпечення екологічного та стійкого відновлення України потребує врахування кліматичних змін, втрати біорізноманіття та забруднення. Реконструкція повинна спрямовуватися на запобігання подальшої деградації довкілля. Включення політики мінімізації шкоди навколишньому середовищу у військовій доктрині та обмін інформацією для ефективного реагування під час конфліктів є критичним для забезпечення захисту навколишнього середовища. Необхідно активно обговорювати екологічні аспекти війни в Україні на міжнародних форумах та угодах для збереження видимості цих проблем. Проблеми військових викидів та їх вплив на клімат потребують уваги та вирішення на рівні Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [80]. Розробка глобального порядку денного у сфері навколишнього середовища, миру та безпеки є необхідною для ефективного вирішення екологічних аспектів збройних конфліктів та мінімізації ризиків для середовища на рівні ООН [88].

3.3. Шляхи впровадження зарубіжного досвіду публічного управління екологічною безпекою в умовах зростаючих зовнішніх загроз

Незважаючи на широкий масштаб і важливість проблеми, формування системи гарантування екологічної безпеки на рівні країни активно розпочало розвиватися після 1960-х років. Тоді ці питання стали предметом уваги не лише природознавців, але й економістів та менеджерів, оскільки інтенсивний розвиток промисловості та збільшення споживання природних ресурсів

призвели до зростання антропогенного забруднення, що потребувало негайних державних втручань.

Водночас розроблялися та впроваджувалися нові економічні та управлінські методи та підходи до подолання екологічної кризи. Як зазначено в Програмі ООН з навколишнього середовища, 70% викидів і забруднення можна уникнути шляхом своєчасного застосування надійних адміністративних та економічних інструментів. Реалізація стратегії безпечного виробництва сприяє охороні навколишнього середовища при вирішенні проблем фінансового забезпечення підприємства. У цьому контексті стратегія чистого виробництва визнана у всьому світі як взаємовигідна стратегія [23, с. 155].

Вперше принципи екологічної безпеки у політиці були розроблені в США в середині минулого століття. Тоді основними темами процесів державного управління в цьому напрямку були лише дослідження якості повітря та води. Однак пізніше політика США почала нерозривно пов'язувати екологічну безпеку з політикою національної безпеки. Американські дослідники зазначають, що обґрунтування цієї концепції полягає в наступному[67, с. 44]:

- 1) глобальна екологічна криза становить таку ж загрозу, як і традиційні військові загрози;
- 2) зміцнення екологічних проблем у різних частинах світу призводить до соціальних та політичних турбулентностей та конфліктів;
- 3) напрямок на зменшення зовнішніх загроз національній безпеці зобов'язує чітко визначити об'єкти несилових загроз, відмінні від традиційних стратегій національної безпеки. Це включає життєво важливі екологічні, політичні та соціальні інтереси американської держави та її громадян, визначаючи їх окремо від національного суверенітету, цілісності та незалежності [67, с. 44].

З 1970-х років країни Західної Європи почали приймати програмний підхід до управління охороною природи, наголошуючи на розробці конкретних природоохоронних програм, заснованих на ідеї сталого розвитку. У цих умовах

екологічні та економічні цілі державного управління динамічно перетинаються, що стало основою для розробки засад нормативно-правового регулювання природоохоронної сфери в країнах Європи.

Нові питання екологічної безпеки, які з'явилися паралельно з появою в США, зокрема загрози біологічної зброї, стали ключовими для розвитку політики екологічної безпеки держави. Мета, орієнтована на охорону навколишнього середовища, трансформувалася в загальну мету, спрямовану на забезпечення сталого розвитку. Специфікою реалізації поставленої мети є широке залучення громадянського суспільства, тобто активізація громадських екологічних рухів. Екологічний моніторинг та аудит стали важливими засобами державного управління навколишнім середовищем, пройшли значний розвиток та визнані як ефективні інструменти.

Пріоритетні заходи у сфері охорони навколишнього середовища та питань екологічної безпеки розробляються Агентством з охорони навколишнього середовища, а потім кожна країна має право розробляти конкретні заходи для їх реалізації [68, с. 744].

На початку 1970-х років у сфері державного управління екологічною безпекою великі європейські країни, такі як Великобританія, Німеччина та Франція, широко вдосконалювали підходи до керування охороною навколишнього середовища. Основний акцент робився на застосуванні інструментів державного впливу як економічного засобу досягнення природоохоронних цілей і зменшення фінансового ризику екологічних проєктів.

Розуміння важливості глобальних екологічних проблем та визнання їх пріоритету є передумовою для збільшення ініціатив у розвитку політики екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу. Рішення Ради Європейського Союзу мають юридичну силу і повинні виконуватися державами-членами союзу. На відміну від директив, нормативні акти мають пряму дію, і їх транспонування в національне законодавство є обов'язковим.

Проте очевидно, що прийняття таких рішень ЄС може так чи інакше змінити національне законодавство країн ЄС [23, с. 155].

Екологічний аудит є ефективним інструментом для підвищення обґрунтованості та ефективності еколого-економічної діяльності суб'єктів господарювання.

За межами країни екоаудит здійснюється спеціалізованими компаніями, які ретельно вивчають діяльність підприємства, розпочинаючи з його історії. Основна мета його проведення полягає не лише в оцінці екологічного стану підприємства та виявленні відхилень від законодавчо встановлених нормативів. Екоаудит включає аналіз використовуваних технологій, фінансово-економічної сфери з метою збільшення прибутку та зменшення ризику порушення екологічного законодавства. Цей вид аудиту оцінює еколого-економічну діяльність, спираючись на інтереси самого підприємства, що сприяє підвищенню його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Наприклад, Світовий банк та Європейський банк реконструкції і розвитку використовують екологічний аудит для оцінки діяльності компаній, які отримують фінансування від них, приймаючи рішення про виділення інвестицій з урахуванням відповідності вимогам екоаудиту.

Концепція політики екологічної безпеки в Німеччині була розроблена в 1970-х роках. Національні природоохоронні органи грають ключову роль у впровадженні конкретної національної стратегії країни. Зокрема, Міністерство навколишнього середовища, охорони природи та ядерної безпеки (Umweltbundesamt - UBA) випускає спеціальні матеріали для об'єктивної оцінки впливу підприємств на навколишнє середовище. Оцінка екологічної безпеки може проводитися як на рівні федеральних земель, так і на рівні всієї країни. [23, с. 156].

Ключовим екологічним нормативним актом у Франції є Екологічний кодекс 2000 року. Паралельно існує спеціальне законодавство, що регулює охорону конкретних природних об'єктів. Щодо цивільної відповідальності за екологічні порушення, Французький цивільний кодекс містить відповідні

норми. Проте режим відшкодування залишається в основному рідкісним в цивільному праві, де позивач несе тягар доведення, а розмір компенсації, яку призначає суд, часто менший, ніж реальний збиток. Крім вироку про компенсацію, суд може вимагати відновлення пошкодженого середовища чи припинення шкідливої діяльності. Важливо, що вимоги про компенсацію за шкоду довкіллю можуть бути пред'явлені не тільки громадянами, але й неправліннями екологічними організаціями [120].

Юридичні особи, які порушують екологічні норми, можуть бути покарані штрафами та обмеженнями діяльності. Покарання включає ліквідацію підприємства-забруднювача за вчинення екологічного злочину, що може призвести до позбавлення волі для фізичних осіб. Крім того, можливі обмеження соціальної та професійної діяльності, заборона участі в ринкових відносинах, пильний юридичний контроль та конфіскація майна, пов'язаного з екологічним злочином [120].

Велика Британія активно впроваджує інструменти управління економічною безпекою на мікрорівні як частину корпоративного екологічного менеджменту. У 1992 році Великобританія розробила стандарти з екологічного менеджменту, такі як British Standard for Environmental Management (Стандарт BS 7750) і стандарт екологічного аудиту, ставши піонером у цій галузі. Ці стандарти швидко стали національними для багатьох європейських країн [70, с. 37].

Застосування економічних інструментів управління екологічною безпекою дозволяє поділити їх за впливом на такі групи:

- 1) інструменти, що безпосередньо впливають на безпеку довкілля (бюджетне фінансування, субсидування процентних ставок за кредитами, реалізація екологічних проєктів на основі державно-приватного партнерства);
- 2) інструменти опосередкованого впливу: зменшення фіскального тиску на промислові підприємства, які здійснюють діяльність із забезпечення екологічної безпеки на макрорівні.

Зазвичай, підприємство отримує додатковий прибуток для подальших інвестицій у екологічні проєкти за рахунок зниження екологічних платежів та зборів.

Наведемо найпоширеніші засоби державної політики, що гарантують екологічну безпеку, у вигляді таблиці. 3.1..

Таблиця 3.1.

Основні інструменти державної політики забезпечення екологічної безпеки

Вид економічного інструмента	Дія інструмента на екологічну безпеку	
	Пряма	Непряма
Плата за негативний вплив на навколишнє середовище		+
Платежі за використання природних ресурсів		+
Екологічний збір		+
Плата за користування водним об'єктом		+
Надання бюджетних інвестицій	+	
Земельний податок		+
Надання державних гарантій		+
Надання пільгових позик	+	
Інвестиційні кредити	+	
Фінансування на засадах публічно-приватного партнерства	+	

(джерело: [3, с.21])

Відповідно до передового досвіду країн, стратегії державної політики в галузі екологічної безпеки можуть приймати різні форми, включаючи:

— торгівлю "надлишковими" викидами;

- продаж квот на промислові викиди;
- надання бюджетних трансфертів та пільгових кредитів для будівництва очисних споруд та впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- застосування прогресивної ставки податку, що зростає із збільшенням концентрації токсичних відходів у навколишньому середовищі;
- інвестування у дослідження екологічних технологій;
- впровадження пільгового екологічного страхування [70, с. 38].

Необхідність поєднання екологічних та економічних аспектів у формуванні національної політики екологічної безпеки виявляється через реалізацію заходів із залучення органів державної влади та місцевих громад. Створення системи екологічної безпеки на основі державного управління відповідає сучасній концепції глобального розвитку, що передбачає удосконалення відносин між суспільством і державою.

Основою конкретного шляху розвитку є поєднання державного управління та місцевого самоврядування для вирішення проблем розвитку країни. У цьому контексті часто висвітлюється публічний менеджмент, який був вперше представлений у дослідженнях Д. Кілінга [71].

Про здатність державного управління вирішувати завдання у сфері екологічної безпеки свідчить його компетенція у контролі, управлінні, плануванні, організації та інформаційному обслуговуванні [71]. У сучасних умовах механізми реалізації державної політики в управлінні екологічною безпекою в основних країнах Європи становлять складову системи механізмів державного управління. З урахуванням аспекту державного управління можна виділити наступні форми забезпечення екологічної безпеки (рис. 3.2).

На забезпечення екологічної безпеки за кордоном впливають економічні, інституційні та організаційні фактори, що характеризують систему державного управління. Важливість екологічної безпеки полягає в складності цього явища, а політичний аспект спрямований на формування концепції державного

управління екологічною безпекою, що виникає в результаті трансформації владних відносин.

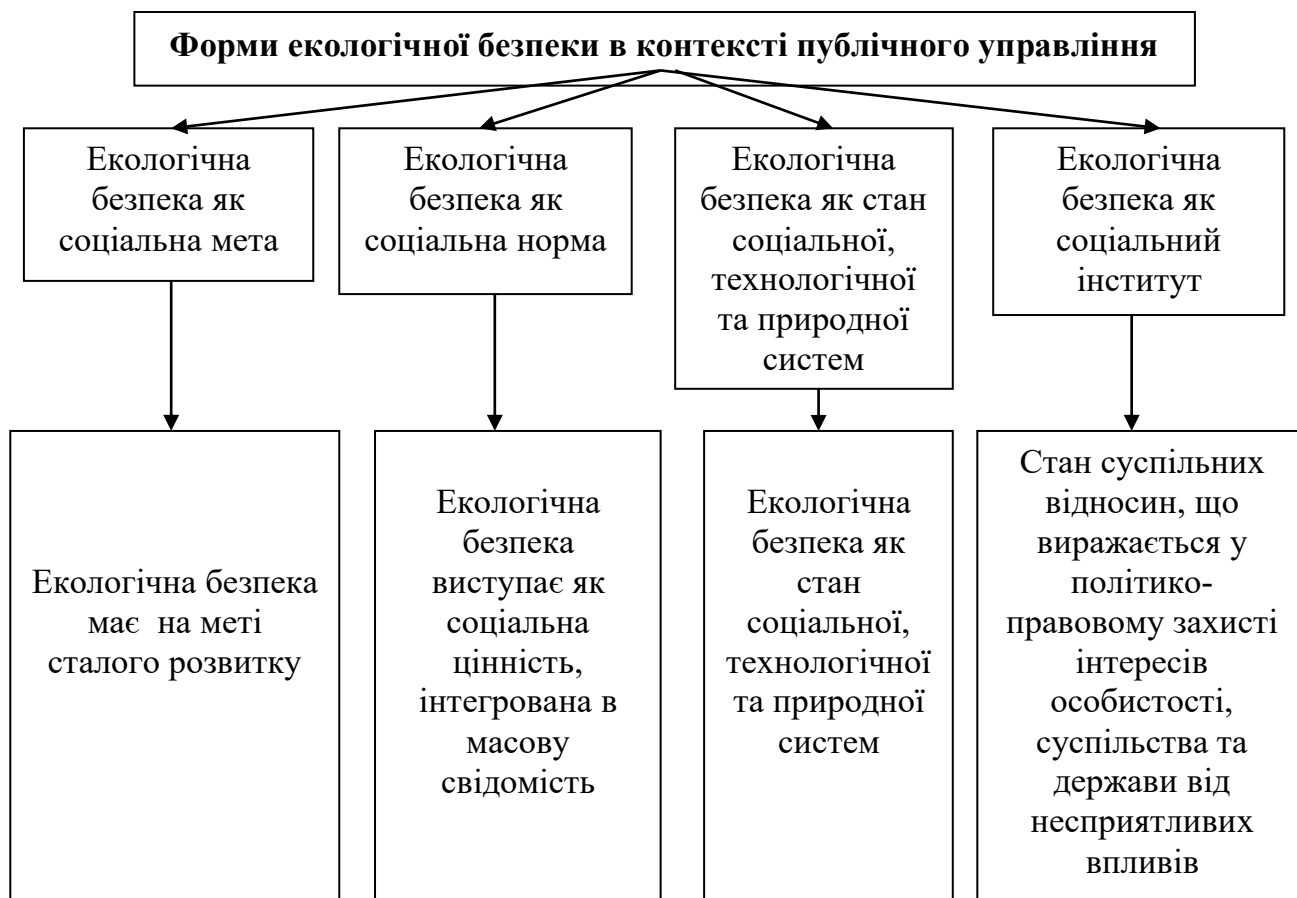

Рис. 3.2. Форми екологічної безпеки в контексті публічного управління

(джерело: [3, с.21])

Зміст господарсько-організаційної частини державного управління екологічною безпекою включає економічні інструменти (бюджетне фінансування, кредит тощо) та регулювання гранично допустимих викидів забруднюючих речовин, реалізацію заходів екологічної програми, впровадження, екологічну звітність, екологічну паспортизацію, моніторинг, контрольні заходи та екологічний аудит [60].

Інституційна складова державного управління екологічною безпекою включає, передусім, нормативно-правове регулювання та створення нових владних інститутів, що контролюють суспільні відносини у цій сфері. Політичні, соціальні, економічні та інші інтереси, а також духовно-політичні

цінності відіграють подвійну роль у політиці екологічної безпеки, беручи участь як важливий елемент, так і об'єкт першочергової охорони.

Висновки до Розділу 3

Однією з ключових стратегічних цілей України у довгостроковій перспективі є формування соціально-орієнтованої держави з стійкою та динамічною інноваційною економікою. Пріоритетним напрямком державного регулювання стає концепція сталого розвитку, спрямована на задоволення потреб поточного покоління, уникаючи завдання шкоди для майбутнього. Це включає відмову від інтенсивного використання природних ресурсів та їх перехід до економічної форми господарювання, що забезпечує баланс між можливостями природи і потребами людей, а також досягнення рівноваги інтересів усіх підсистем соціально-економічної системи у майбутньому.

В Україні на даний момент відсутній чітко розроблений механізм регулювання економіки на засадах сталого розвитку. Це призводить до неефективного використання економічних інструментів та обмежених можливостей впровадження екологічно чистих, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, наполегливість у вирішенні завдань раціонального природокористування та охорони, соціальні проблеми та відсутність керованої організаційної структури держави для вирішення економічних проблем.

У результаті аналізу вітчизняних і міжнародних джерел стосовно концепції сталого розвитку встановлено, що модель сталого розвитку активно реалізується у взаємодії суспільства та навколишнього середовища з метою поєднання соціальних та екологічних інтересів суспільства. Екологічний аспект стає ключовим у концепції сталого економічного розвитку. Проте проблема врахування екологічного фактора у сфері сталого розвитку залишається недостатньо вивченою як у теорії, так і на практиці. Сучасні підходи до сталого розвитку вимагають нового, комплексного управління реалізацією стратегії на всіх рівнях суспільства: локальному, регіональному, національному та глобальному.

Запропоновані заходи в контексті проблеми дослідження сприятимуть у середньостроковій та довгостроковій перспективі збільшенню потенціалу

соціально-екологічних та економічних систем як частини загальної стратегії сталого розвитку.

Механізм впровадження коригуючих заходів та алгоритм прийняття управлінських рішень передбачають визначення напрямків регулювання для кожної системи сталого розвитку. Впровадження цих настанов має передбачати поєднання адміністративних, економічних та соціально-психологічних інструментів. Таким чином, запропонований алгоритм прийняття управлінських рішень щодо забезпечення сталого розвитку чітко та безпосередньо організовує процес регулювання, забезпечує орієнтування відповідно до проблем регіонального розвитку, а також групує різні види режимів державного регулювання, підвищуючи тим самим їх ефективність.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Огляд наукової літератури дозволив ретельно вивчити проблему державного управління у сфері екологічної безпеки, враховуючи концепцію сталого розвитку. Здійснений аналіз призвів до наступних висновків.

1. В Україні існує кілька основних теоретичних підходів до визначення екологічної безпеки. Деякі з них включають:

— Екологічний підхід: Спрямований на збереження природних ресурсів та біорізноманіття, а також на уникнення негативних впливів на екосистеми.

— Економічний підхід: Акцентує на важливості раціонального використання природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки.

— Соціальний підхід: Зорієнтований на врахування соціальних аспектів екологічної безпеки, включаючи вплив населення та забезпечення здоров'я.

— Політичний підхід: Зосереджується на розробці та впровадженні ефективної екологічної політики та законодавства.

— Міжнародний підхід: Враховує взаємодію та співпрацю з іншими країнами та міжнародними організаціями для вирішення глобальних екологічних питань.

Ці підходи взаємодіють для формування комплексної стратегії забезпечення екологічної безпеки в Україні.

2. Нерозсудлива стратегія розвитку промисловості та негативний вплив бойових дій призвели до екологічної кризи та серйозних проблем у сучасній екологічній обстановці. Це створює загрозу як поточному, так і майбутньому становищу, порушуючи принципи сталого розвитку та створюючи потенційні загрози для подальшого розвитку країни. Необхідність цілеспрямованих дій держави у справі захисту навколишнього середовища викликала формування концепції державної екологічної політики – нового

напрямую управління, спрямованого на гарантування охорони природи та розроблення програм, що забезпечують ефективне використання природних ресурсів та мінімізацію впливу промисловості на довкілля.

3. Дослідження вказує на розмаїття теоретичних підходів до визначення "екологічна безпека". Основною рисою цих підходів є сутність визначення до цієї категорії в сучасних наукових дослідженнях. У майбутньому важливими напрямками є зміцнення міжнародного співробітництва в охороні навколишнього середовища та системна екологізація глобального економічного простору на засадах сталого розвитку. Актуалізація забезпечення стану рівноваги та відповідального ставлення до навколишнього середовища під час якого відсутні відчутні загрози людині та природі, що корелює з основною ідеєю концепції сталого розвитку.

4. Екологічна безпека розглядається на різних рівнях - глобальному, регіональному, локальному та в межах окремих державних територій. Для забезпечення належного рівня екологічної безпеки на всіх цих рівнях необхідно створити систему екологічної безпеки, що включає ряд інституцій, таких як органи державної влади та громадські органи охорони навколишнього природного середовища. Ці інституції повинні реалізовувати з правової підстави низку заходів, спрямованих на захист навколишнього природного середовища. Реалізація цих заходів повинна базуватися на чіткій ієрархії цілей та розробці конкретних заходів для досягнення цих цілей.

Питання екологічної безпеки є вельми актуальним, оскільки його метою є забезпечення використання природних ресурсів так, щоб сприяти їх відновленню або природному заміщенню. У сучасних умовах розвитку суспільства важко обмежити споживання природних ресурсів через постійний ріст попиту населення, що виходить за межі природного приросту.

5. Вивчення досвіду управління екологічною безпекою визначає пріоритетність країн з точки зору державної політики у цій галузі. Навколишнє середовище виступає ареною взаємодії між людьми та природними ресурсами, вимагаючи комплексного регулювання на різних рівнях та в галузях. У світі

застосовуються різноманітні методи екологічного регулювання для комплексної політики, що охоплює всі аспекти природокористування. Роль екологічної безпеки набуває важливості, оскільки вона залежить від рівня екологічної культури та освіти населення.

6. Було досліджено, що на сьогодні у законодавстві екології України може бракувати чітких механізмів моніторингу та ефективного виконання встановлених екологічних норм. Також, може варто розглянути удосконалення механізмів взаємодії між органами влади, громадськістю та підприємствами для забезпечення більш ефективного контролю та вирішення екологічних проблем. Один із способів удосконалення екологічного законодавства України – це посилення відповідальності за порушення екологічних норм, а також активна участь громадськості у формуванні та вдосконаленні екологічних законів.

7. Під час дослідження було проаналізовано, що країни, які часто слугують прикладом у розвитку екологічної безпеки, включають Швецію, Фінляндію та Норвегію. Ці країни визначаються високим рівнем екологічної освіти, використанням відновлювальних джерел енергії та сталим підходом до природокористування. Передові країни активно використовують сталі підходи природокористування, такі як: використання відновлюваних ресурсів: Велика увага приділяється використанню альтернативних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова енергія, раціональне землекористування: систематичне планування розвитку міст і сільських територій для уникнення перенаселення та збереження природних екосистем; захист біорізноманіття: створення заповідників та захисних зон для збереження різноманіття видів та підтримки природних екосистем; кругова економіка: мінімізація відходів та впровадження концепції кругової економіки для раціонального використання ресурсів, інноваційне водокористування: розробка та впровадження новітніх технологій для збереження водних ресурсів та очищення стічних вод. Ці підходи націлені на створення економічного росту, несприятливо не впливаючи на навколишнє середовище.

Для вдосконалення механізму державного управління в сфері охорони навколишнього середовища, важливо вивчати досвід кращих світових практик, зокрема Європейського Союзу. Також необхідно розвивати міжнародне управління природоохоронною діяльністю та впроваджувати комплексний механізм управління. Активне впровадження інновацій та інвестицій у галузь екології сприятиме розв'язанню сучасних викликів та підвищенню якості навколишнього середовища, сприяючи сталому розвитку України.

Таким чином, концепція екологічної безпеки, заснована на принципах державного управління, стає ключовим інструментом для досягнення безпечного стану природного середовища та антропогенних об'єктів і сприяє підняттю України на високий рівень в світовому співтоваристві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александров І.О. Стратегія сталого розвитку регіону: монографія. НАН України. Донецьк: Вид-во Ін-та економ, пром-сті, 2013. 204 с.
2. Андрейцев В. І. Екологічне право: Особлива частина: Повний акад. курс. Київ, 2014. С.10-12.
3. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навчальний та науково-практичний посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 332 с.
4. Андрієнко М.В., Шако В.С. Аналіз і адаптація кращих європейських практик щодо реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №9. С.51-58.
5. Андрущук І.В. Аналіз міжнародного досвіду застосування економічних важелів для здійснення екологічної політики в Україні. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: Науковий збірник. Луцьк: РВВ Луцького ДТУ*, 2016. Том 4. С.13-17.
6. Балашов А. Концепція сталого розвитку в глобальному вимірі та її управлінська операціоналізація. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3. С.15-16
7. Балюк Г. Правове забезпечення екологічної складової сталого розвитку: проблеми законодавчого регулювання, створення екологічної столиці світу та удосконалення екологічної освіти в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2017. Вип.2. С.9-13.
8. Барановський В.А Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку. *Територія. Сталий розвиток*. 2016. №2. С.24-31.
9. Богінська Л.О., Юрченко О.В., Шушкевич В.І. Проблеми дотримання екологічної безпеки підприємств України. *Проблеми надійності та довговічності інженерних споруд і будівель та залізничному транспорті:*

матеріали 8-ої міжнародної науково-технічної конференції УкрДУЗТ: тези доп. Харків, 2019. Ч.2. С.33-34.

- 10.Бондар О.І., Хоренжая І.В., Хоренжая А.О. Екологічна безпека та сталий розвиток - основоположні аспекти екологічної політики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/znpnu/2010_3/Z35R2S2.pdf. (дата звернення 16.07.2023)
- 11.Буркинський Б. Екологічно чисте виробництво. Наукові засади впровадження та розвитку. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. №5. С.16-17.
- 12.Буркинський Б., Галушкіна Т. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина. *Економіст*. 2016. № 9. С.20-23.
- 13.Варламова І.С Теоретичні підходи до визначення поняття «екологічна безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2. С.161-164.
- 14.Васюта О.А. Екологічна політика України на зламі тисячоліть: монографія. Київ: КМУ, 2018. 306 с.
- 15.Васюта О.А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального виміру. Тернопіль: «Гал-Друк», 2017. 228 с.
- 16.Вишневська Н.В. Бюджетна політика: регіональний аспект: монографія. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2016. 244 с.
- 17.Гаврилишин Б., Вовк В. Стратегія сталого розвитку та європейська модель «еко-соціальної ринкової економіки» як основа конкуренто-здатності України в сучасну епоху. Аналітична записка та рекомендації новій владі. 04.04.2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.greenkit.net/Members/intereco/strategy> (дата звернення 20.05.2023)
- 18.Галушкіна Т.П. Екологічна політика як складова державної регіональної політики. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2017. № 2. С.216-220.
- 19.Гобела В.В. Екологізація в системі економічної безпеки держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 21.04.01. Львів, 2020. 23 с.

- 20.Голян В.А. Природокористування як сфера економічних відносин: суперечності та пріоритети. *Економіка та держава*. 2018. № 6. С.20-22.
- 21.Грабинський І.М., Федунь Ю.Б. Реалізація політики сталого еколого-економічного розвитку в країнах ЕС: досвід для України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2018. №6. С.327-333.
- 22.Гофман К. Ефективність дії сучасних механізмів державного регулювання регіонального розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=281> (дата звернення 19.08.2023)
- 23.Дмитренко І.А. Екологічне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 352 с.
- 24.Дедю М.М.. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2017. 244 с.
- 25.Драган О.І. Аналіз зарубіжного досвіду інвестиційно-інноваційного забезпечення державної екологічної політики. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління. Зб. наук. праць*. Київ, 2018. №2. С.23-25
- 26.Дробноход М., Вольвач Ф. Екологічний імператив та його виміри. *Освіта і управління*. 2016. Т.7. № 2. С. 47-59.
- 27.Жарова Л.В. Сучасна екологічна політика: чинники впливу та підходи до формування. *Наука молода*. 2017. № 10. С.136-140.
- 28.Завгородня Т. Удосконалення інструментів економічного механізму охорони навколишнього природного середовища. *Економіка України*. 2021. № 2. С.67-70.
- 29.Загвайська Л.Д. Еколого-економічні підходи до реалізації екологічної політики. *Економіка України*. 2017. №2. С.76-79.

30. Загорський В.С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем: монографія. Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2018. 336 с.
31. Закон України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Вісник Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст. 70. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19?lang=uk> (дата звернення 24.06.2023)
32. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991. *Відомості Верховної ради України*. 1991. № 41.
33. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики (на матеріалах Придніпровського регіону): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 209 с.
34. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення: монографія. Київ: Вид-во НІСД, 2016. 312 с.
35. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації. *Національна безпека: український вимір : щоквартальний наук. зб.* 2018. № 4. С.71-79.
36. Кірова М.О. Досвід зарубіжних країн щодо інституціонального забезпечення екологічної безпеки: пропозиції для України. *Збалансоване природокористування*. 2018. №1. С.158-165.
37. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. ст. 141.
38. Костицький В.В. Організаційно-правовий механізм регулювання в галузі охорони довкілля. Київ: ЗАТ «Ніч-ЛАВА», 1997. 120 с.
39. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в умовах становлення ринкової економіки в Україні (теорія, методи, практика): монографія. Львів: Арал, 2016. 336 с.

- 40.Личенко І.О. Проблеми екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правові засади їхнього вирішення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. №5. С.279-284.
- 41.Логачова О.В. Механізми регулювання антропогенних викидів парникових газів: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища". Донецьк, 2014. 21 с.
- 42.Малиш Н.А. Екологічна політика: конфліктність, стратегія, тактика [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals. (дата звернення 22.08.2023)
- 43.Малишко М.І. Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. Київ: Вид. Дім «Юридична книга», 2015. 391 с.
- 44.Мартиненко В.О. Досвід країн ЄС щодо сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/896/pdf>. (дата звернення 29.09.2023)
- 45.Метлова Л.П. Риси моделей екологічної політики в часі та просторі. *Економіка промисловості*. 2018.№ 3. С.22-31.
- 46.Надежденко А.О. Теоретичні підходи до визначення поняття «екологічна політика». *Держава та регіони*. 2016. №1. С.84-87.
- 47.Про екологічну експертизу: Закон України від 09 лютого 1995 р. № 45/95-В. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 10.07.2023)
- 48.Про основи національної безпеки: закон України [прийнято Верхов. Радою 19 червня 2003 р., № 964-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення 05.07.2023)
- 49.Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VHL

- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19> (дата звернення: 12.08.2023).
50. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 06.07.2023)
51. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 29.07.2023).
52. Про Стратегію сталого розвитку "Україна — 2020" № 5/2015 від 12.01.2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (дата звернення: 22.07.2023).
53. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/722/2019> (дата звернення: 1.08.2023).
54. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
55. Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». Ліга Закон. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html. (дата звернення: 19.07.2023).
56. Радик І.Л. Правові проблеми екологічного ліцензування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2013. 112 с.
57. Садовникова Л.С. Адміністративно-правове регулювання навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів: актуальні проблеми. Право України. 2018. №3. С.97-100.
58. Тищенко Г.В. Екологічне право: навчальний посібник. Київ: ТП Пресс, 2015. 256 с.

- 59.Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми . Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. 298 с.
- 60.Фесянов П.О. Державне регулювання екологічної безпеки на рівні регіону: досвід європейських країн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fesyanyov.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).
- 61.Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування: наукове видання. Київ: Кондор, 2004. 524 с.
- 62.Хвесик М.А. Інноваційні домінанти сталого розвитку України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. №2. С.188-190.
- 63.Хвесик Ю.М. Досвід реалізації організаційно-економічного механізму управління природокористуванням в США. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С.140-146.
- 64.Хилько М.І. Екологічна політика. Київ: Вид-во "Абрис", 1999. 364 с.
- 65.Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки. Київ: Агенство «Чорнобильінтерін-форм», 2017. 336 с.
- 66.Хлобистов Є.В. Екологічна безпека просторового розвитку продуктивних сил України. *Механізм регулювання економіки*. 2019. №3. Т2. С. 182-188.
- 67.Хлобистов Є.В. Стратегічна екологічна оцінка: проблеми та передумови імплементації. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища: щорічник наук. праць*. Київ: РВПС України. 2017. С.42-50.
- 68.Хлобистов Є.В. Фінансові механізми екологічної політики. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн*. Київ, 2016. Вип. 3. С.744-752.
- 69.Хлобистов Є.В., Жарова Л.В. Екологічна безпека просторового розвитку продуктивних сил України. *Механізм регулювання економіки*. 2019. № 3. Т.2. С.182-188.
- 70.Шапар А.Г. Про концепцію переходу України до сталого розвитку. *Екологія і природокористування*. 2017. Випуск 9. С.37-60.

71. Яхєєва Т. Доктрина сталого розвитку — основа нової суспільно-економічної моделі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [www. soborna.org.-ua/ ua/ development/ main/1310](http://www.soborna.org.-ua/ua/development/main/1310)(дата звернення: 19.06.2023).
72. Dickie I. UK Environmental-Economic Consequences of Decoupled CAP Payments. *Sustainability in Agricultur*. 2005. Vol. 21. Cambridge : The Royal Society of Chemistry. P.70.
73. Keeling D. Management in Government. London: Allen & Unwin, 1972. 216 p.
74. Shaposhnykov K., Holovko O. State Regulation and Governance in the field of Small Entrepreneurship. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 № 4. Pp 236-242.
75. Zgurovsky M. Sustainable development analysis - global and regional contexts. P.1. *Global analysis of quality and security of life*. Kyiv: NTUU “KPI”, 2010. 184 p.
76. Russia-Ukraine war impacts on climate initiatives and sustainable development objectives in top European gas importers. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37581728/> (дата звернення: 12.11.2023).
77. Do natural disasters affect economic growth? The role of human capital, foreign direct investment, and infrastructure dynamics. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844023001184> (дата звернення: 02.11.2023).
78. Sustainable development economy and the development of green economy in the European Union. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://energysustainsoc.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13705-023-00410-7> (дата звернення: 09.11.2023).
79. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення від 21.04.1992. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 17.07.2023)

80. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09. 05. 1992 р. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3939-12#Text> (дата звернення: 19.07.2023)
81. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття від 12.09.2002. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text (дата звернення: 25.07.2023)
82. Угода про імплементація частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з Морського права від 10.12. 1982. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_183#Text (дата звернення: 26.07.2023)
83. The Environmental and Health Dimensions of the Ukraine War. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ucpress.edu/blog/58701/the-environmental-and-health-dimensions-of-the-ukraine-war/> (дата звернення: 09.12.2023)
84. The Environmental Cost of the War in Ukraine [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-environmental-cost-of-the-war-in-ukraine/> (дата звернення: 19.11.2023)
85. The impact of war on the environment and health: implications for readiness, response, and recovery in Ukraine [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(22\)01739-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(22)01739-1/fulltext) (дата звернення: 09.12.2023)
86. Russia's war on Ukraine: environmental impact [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.topeadprojects.com/war-in-ua-environmental-impact-ukr> (дата звернення: 17.12.2023)
87. Hryhorczuk D., Barry S. Levy, Prodanchuk M., Kravchuk O., Bubalo N., Hryhorczuk A., Erickson T. The environmental health impacts of Russia's war on Ukraine. *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*. 2024. 14 p.

88. Ten-Step plan to address environmental impact of war in Ukraine [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ten-step-plan-address-environmental-impact-war-ukraine> (дата звернення: 19.12.2023)
89. Коваленко Ю. Л. Моніторинг довкілля : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова , 2020. 144 с.
90. Єгорова О. В. Методичні рекомендації до виконання практичних робіт з дисципліни «Організація та управління в природоохоронній діяльності» для здобувачів освітнього рівня бакалавр спеціальності 101 «Екологія» усіх форм навчання ; Мво освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2022. 41 с.
91. Ладиженський В.М., Телюра Н.О. Екологічна стандартизація і сертифікація : конспект лекцій. Харків : ХНАМГ, 2011. 23 с.
92. Дудюк В.С., Гобела В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття екологічної безпеки. Збірник науково-технічних праць «Екологія та довкілля». Львів, 2015. 135 с.
93. Варламова І.С. Теоретичні підходи до визначення поняття «екологічна безпека». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Херсон, 2017. 161-164 с.
94. Демчук Л. І., Алпатова О. М., Максименко І. Ю. Екологічна безпека як складова національної стійкості: світоглядний аналіз. Житомир. 76 с.
95. Кубах Т. Г. Аналіз наукових підходів до розкриття сутності економічної безпеки держави. Електронний журнал. Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3354> (дата звернення 26.09.2023)
96. Міщенко Т. Ю. Проблеми забезпечення екологічної безпеки: тенденції і перспективи. Теоретичні і практичні інновації. ДЮІ МВС України. 70 с.
97. Романко С. М. Екологічна безпека довкілля та людини: поняття, критерії та окремі превентивні заходи забезпечення . Збірник наукових статей. 2019. 75-84 с.

- 98.Кобець Ю. Екологічна безпека в системі національної безпеки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Україна. 78-80 с.
- 99.Гобела В. В. Особливості правового регулювання забезпечення екологічної безпеки та джерела екологічного права. Науковий вісник 1 Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів. 2015. 64-73 с.
100. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. Екологічне законодавство. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://deplv.gov.ua/ekologichne-zakonodavstvo/> (дата звернення 29.10.2023).
101. Екологічне законодавство та правова охорона навколишнього природного середовища. Вища освіта в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9684/#google_vignette (дата звернення 29.11.2023).
102. Середницька І.А. Поняття та система екологічного права. Джерела екологічного права : лекція. Одеса : МВСУ ОДУВС, 2018. 10 с.
103. Новак У.П., Давидович О.М. Участь України у міжнародному співробітництві з охорони навколишнього середовища. Національний лісотехнічний університет України. Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола Львів. 2 с.
104. Чернік С. Д. Сталий розвиток як основа Екологічної політики України. Наукові записки. Серія : право. 2020. 64- 68 с.
105. Головач А.Й. Глобальний рівень міжнародної екологічної безпеки в сучасному міжнародному праві навколишнього середовища. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. 223-228 с.
106. Шутяк С. Правові основи екологічної безпеки: термінологічні неузгодженості. Національна асоціація адвокатів України. 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unba.org.ua/publications/8587-pravovi-osnovi-ekologichnoi-bezpeki-terminologichni-neuzgodzhenosti.html> (дата звернення 29.09.2023).

107. Про цілі сталого розвитку України до 2030 року : Указ Президента України №722/2019 . Президент України. Офіційне інтернет представництво . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення 04.12.2023)
108. Сталий розвиток. Центр екологічної сертифікації та маркування . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення 05.10.2023)
109. Небова М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком . Електронний навчальний посібник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava-upravlinnya-regionalnym-rozvytkom/01.html> (дата звернення 15.01.2024)
110. Бубенко П. Т., Димченко О. В., Бурак О. М., Величко В. В. Економіка довкілля і природних ресурсів : навч. посіб. Київ : ХНУМГ, 2014. 281 с.
111. Колодійчук І. А. Формування територіально збалансованих систем управління відходами: регіональний вимір : монографія. Львів, 2020. 524 с.
112. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики". Аналітична записка . Національний інститут стратегічних досліджень . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-dosvidu-evropeyskogo-spivrobitnictva-schodo-formuvannya-i> (дата звернення 13.01.2024)
113. Кравців В. С., Жук П. В., Стадницький Ю. І. та ін. Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання і досвід для України : наукове видання. Львів, 2020. 97 с. 128
114. Коструб Л. М., Рахній О., Ю. Погіршення екологічного стану довкілля - наслідок світового поліпшення рівня життя : всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція . Чернігів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/56-dvadtsyat-shosta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/670-pogirshennya>

ekologichnogo-stanu-dovkilliya-naslidok-svitovogo-polipshennya-rivnya-zhittya
(дата звернення 10.01.2024)

115. Самойлова І. І. Напрями вдосконалення системи державного управління екологічною безпекою в Україні . Університет державної фіскальної служби України, 2018. 5 с.
116. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? Ecobusiness Group [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voyennoyu-i-pislyavoyennoyu-periody-chy> (дата звернення 12.01.2024)
117. Шпильова Ю.Б., Ільїна М.В. Значення екологічного імперативу для формування орієнтирів сталого розвитку суспільства . Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету .2017. 8-11 с.
118. Андрейцев В. І. Удосконалення екологічного законодавства: концептуальні засади . Збірник . 2012. 24 с.
119. Методи і технології проведення екоаудиту суть і принципи управління екологічною ситуацією стратегія і тактика управління екологічною ситуацією участь підприємств в екосистемі екологічного аудиту . Національний університет біоресурсів і природокористування України . Київ, Україна .
120. Управління природокористуванням: досвід Франції . Екобезпека : адвокатське об'єднання . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lcs-les.com/press-center/posts/upravlinya-prirodokoristuvanyam-dosvid-franciyi> (дата звернення 02.01.2024)
121. Карташов Є. Г. Концептуальні засади державного правління стійкістю регіональних еколого-економічних систем . Державне управління, 2013. 100-103 с.
122. Прокопенко О. Сталий розвиток міст України в умовах Європейської інтеграції : кваліфікаційна робота. Полтава, 2022. 171 с.

123. Блавацька Д. А. Проблеми систематизації національного екологічного законодавства в контексті Євроінтеграції . Проблеми екологічного та земельного права . 2016. 79 -85 с.
124. Панченко О.В., Проскура Т.Б. класифікація екологічного законодавства: світовий досвід та українські перспективи. Юридичні науки . Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2017. 549-554 с.